

13509

पाणिग्रहणसंस्कार

R. N. 16

तत्सत्परमात्मने नमः

पाणिग्रहणसंस्कारः

Am
8/3

O. T.
9 JAN 1928

तापीशंकर उ. द्विवेदी

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાશ્ટ્રિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૬૦૭ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ પાણિગ્રાહણ સંસ્કાર

વિષય પર : ૪૨૭

श्री गणेशाय नमः

पाणिग्रहण संस्कार.

[संस्कारापूर्वसिद्धिः]

संयोजकः—

तापीशंकर उमाशंकर द्विवेदी-पुरतः.

प्रकाशकः—

शा० नगीनदास त्रिजुगलदास भांडवाला.

सेन्ट्रल स्ट्रीट, - मुंबई.

प्रथमावृत्ति]

विक्रम सं. १९८४

[प्रत १०००

मूल्य—सदुपयोग.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૩૬૦૭

“ જૈન વિજય ” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, અપારિયા ચકલા-સુરતમાં
મુલયંદ કસનદાસ કાપડિયાએ લખ્યું.

પ્રસ્તાવના.

જીવનને કોઈ એક હેતુ જોઈએ. મનુષ્ય જીવનમાં જે અસંખ્ય વિટંબનાઓ આવે છે તેમાં પોત પોતાના જીવનનો હેતુજ મનુષ્યને આશ્વાસના અને બલ અર્પી શકે છે. જીવનનો હેતુ, તે તત્વજ્ઞાન, એ તત્વજ્ઞાનનેજ પુરૂષાર્થ કહે છે તે પુરૂષાર્થને અર્થેજ જીવન છે, જીવનને અર્થે પુરૂષાર્થ નથી.

જીવિતના પુરૂષાર્થ વિષે અધ્યયન કરવું, તેના સંબંધે વાતો કરવી, કે તેને અનુસરવાના સંકલ્પ કરવા એનું નામ જીવિતનો પુરૂષાર્થ સમજવો કહેવાય નહિ.

પુરૂષાર્થનો નિશ્ચય કરી તે પુરૂષાર્થને જીવિતના વ્યવહાર માત્રમાં અનુભવવો એ, તે પુરૂષાર્થને સમજવાનું ચિન્હ ગણાય.

જીવનનો પુરૂષાર્થ જીવનમાં છતાં જીવનની પાર છે, જેને ધરખારી, સંસારી, પ્રાપંચિક લોક જીવન કહે છે તેનો નિર્વાહ પણ પુરૂષાર્થથીજ છે. પરંતુ પુરૂષાર્થ ખરેખરે તો, તેવા જીવનની પાર રહેલો છે, જેનાથી જેનાથી ક્ષણવારે પ્રાપંચિક જીવન કરતાં ઉન્નત જીવનનો અનુભવ આવે. સંકોચ અને સ્વાર્થની મર્યાદા દૂર થઈ ઉદારતા અને સર્વમયતાનો આદહાદ પ્રકટ થાય તે બધું એ પુરૂષાર્થ અનુભવવાથી શકે છે, એ પુરૂષાર્થમાં મનુષ્ય જન્મ પ્રાધાન્ય છે. કારણ પશુ એ પુરૂષાર્થથી રહિતજ ગણાય અને એ પ્રાધાન્ય રૂપ મનુષ્ય જન્મમાં પણ પૂર્વ જન્મના સંસ્કાર બલવાન હોવાથી સંસ્કાર સ્થમજવા જોવા સર્વેની ઉત્કંઠા હોય એ સ્વાભાવિક છે, એમાં વેદ ઉપનિષદ પુરાણ કાવ્યાદિ જે જે સ્થૂલ વ્યવહારની પાર દષ્ટિ પહોંચાડી શકનારાં સાધન છે તે [પરમ પુરૂષાર્થનું] દર્શન કરાવી શકે છે—સમજાવી શકે છે, એમાં કેવલ બુદ્ધિના તર્કોજ વેદાન્તના વાદને ગ્રહણ કરી શકે અને અનુભવી શકે એમ માનવા કરતાં હૃદયનાં શ્રદ્ધા વિદ્યાસ અને એમ વેદાન્તાદિનો વધારે તરાથી અનુભવ કરી શકે એ માનવું સાનુભવ ગણાયો.

ચાર આશ્રમમાં મુખ્ય અહરચાશ્રમ છે. એમાં પાણિગૃહણ સંસ્કાર મુખ્ય છે. હાલમાં બધા સંસ્કારો લુપ્ત થઈ ગયા છે એમાં એક પાણિગૃહણ સંસ્કાર પ્રચલિત હોવાથી ઘણા ભાઈએને જાણવાની જગ્યાસા થતી હોવાથી, એ પ્રમાણે અગ્નિથી વર્ષાએક દિવસ પર રા. રા. મગ્નીનદાસ વ્રીજભુખણદાસ ખાંડવાલાને કાંઈક જગ્યાસા ઉત્પન્ન થવાથી એ સંબંધમાં વિવાદથી ચારેબી જે જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તેમાં શાસ્ત્રની મર્યાદા શુ ? રૂઢિ શી ? ઉદ્દેશ શો ? અને પાણિગૃહણની અપૂર્વ સિદ્ધિ કયા પ્રકારે અને કેવી રીતની છે. તે પ્રકટ કરવાનું કહેવાથી આ સંસ્કારમાં જે અપૂર્વ સિદ્ધિ છે તે. [પાણિગૃહણ સંસ્કાર] વિધિ સાથે તૈયાર કરી એનું નામ પણ એજ રાખવામાં આવ્યું.

સૌન્દર્યની પાછળ દોરાતાં કર્તવ્ય પ્રમુખ થયેલી ભક્તિ છેવટ જાંદખાનામાંજ પડે. જેને ખરી ભક્તિ પ્રતિભાનું સ્મરણ માત્ર રહેલું છે તે કદાપિ પણ અધઃપાત નજ પામે.

સૌન્દર્ય ન્યારે શ્રદ્ધા રૂપે પરિણમી છે ત્યારે ભક્તિનો પરિપાક સ્વાર્પણમાંજ આવી રહે છે ભક્તિ પોતે પોતાનોજ ભોગ આપી શ્રદ્ધાને સાથે લેઈ શાસ્ત્રના પ્રદેશમાં પુનઃ પુનિત થઈ પ્રવેશ કરે છે. જ્ઞાનની સાથે ભક્તિ અભેદ પામે છે. એ પ્રમાણે ભક્તિ રૂપી સ્ત્રી શ્રદ્ધાથી જ્ઞાન સ્વરૂપ પતિમાં સ્વાર્પણ કરી સૌન્દર્યની પાછળ ન દોરાયાથી અદ્વૈત સિદ્ધિ સંપાદન કરી કેવલ્ય મોક્ષ મેળવી શકે છે. પતિરેવ પ્રમુઃ સ્ત્રીનામ એ શાસ્ત્ર વચનાનુસાર આ પુસ્તકમાં પ્રતીપાદન કરવામાં આવેલું છે. એમાં વિદ્રવજનોને કાંઈ દોષ જણાય તે તે કૃપા કરી જણાવશે તો તે ફરીથી સુધારી લેવાશે.

સુરત.
સંવત ૧૯૮૪
કાતિક વદ ૫

તાપાશંકર ઉમાશંકર દિવેદી

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

संस्कारापूर्वसिद्धिः

पाणिग्रहणसंस्कारः ।

श्रीगणेशाय वाग्देवी, सरस्वती माताનો संस्कार (मातृदेवो भव) प्रथम माता तरश्ची प्राप्त થાય છે. એ માતાનું દેવ તરીકે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. માતા આપણને મા કહેતાં શીખવે છે. ન શીખવે, શીખવવાનો પ્રયત્ન ન કરે, તો પણ સહવાસથી શીખવાનું મળે છે. માતા ક્યાધુનો પ્રયત્ન નહોતો. ગર્ભવાસ એજ સહવાસ ઉત્તમ શ્લદાયી પ્રલ્હાદને નિવડ્યો. પ્રજ્ઞાદનું જ્ઞાન તે ગર્ભવાસજ. એમાં દેવર્ષિ શ્રીનારદ રૂપિથી સંસ્કાર પડ્યા હતા. એથી સંસ્કાર વખર સિદ્ધિ નથી.

માતાનું જ્ઞાન એ પરિમિત જ્ઞાન. દેવર્ષિ નારદ એ આપ્ત પ્રમાણુ, અને એના સંસ્કારથીજ પ્રલ્હાદની સિદ્ધિ. એથી સંસ્કારમાં સિદ્ધિ છે. એથી આ પ્રવચન ૩૫ જે સંસ્કારો વર્ણવવામાં આવ્યા છે એમાં સિદ્ધિ આપવાનું સામર્થ્ય સમાયલું છે.

શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર અર્જુન પ્રતિ ગીતામાં શ્રીમુખે વર્ણન કરતાં સિદ્ધિને વાસ્તે (અનેકજન્મસંસિદ્ધિઃ) અનેક જન્મથી સિદ્ધિ પમાય છે. એ પ્રમાણુ કહી ગયા છે. વ્યવહારમાં પણ આપણે એજ અનુભવીએ છીએ. જીવન છે તે પુરુષાર્થને વાસ્તેજ છે. એમ સમજીને આપણે અવિરત પરિશ્રમ કરીએ છીએ. વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં પરિક્ષા પાસે આવી હોય છે ત્યારે હાથમાંથી ચોપડી છોડતાં નથી; એમ સતત રાત્રિદિનસ પરિશ્રમ કરવા છતાંએ પરિક્ષામાં સિદ્ધિ મળતી નથી. એક વકીલ અથવા ડો. ની પદવીમાં સિદ્ધ થવા એ ચાર વાર પરિક્ષામાં એસવા છતાંએ પાંચ પડી જઈએ છીએ, તેથી સિદ્ધિને વાસ્તે

અનેક જન્મના અનુભવની આવશ્યકતા છે. અને અનેક જન્મના અનુભવને પુરુષાર્થથી તાત્કાલિક સિદ્ધિ મળે છે. એજ સિદ્ધિ જે દિવસે પ્રાણિગ્રહણ સંસ્કાર થાય તેની સાથેજ જેને કરીનાઇન શી વસ્તુ છે તેનું જ્ઞાન મરગદ ન હોય તેને આપણે આપણા સનાતન વૈદિક સંસ્કારના સિદ્ધાંતથી તો માનીએ છીએ, પરંતુ ભૌતિક સિદ્ધાન્તીઓએ પણ તેમજ સ્વીકાર્યું છે. મીસાસ ૩૦ જે કહેવામાં આવે છે તેનુંજ નામ સંસ્કારની અપૂર્વ સિદ્ધિ; એ અપૂર્વ સિદ્ધિ પ્રાણિગ્રહણ સંસ્કારમાં સમાયલી છે. ચાર આશ્રમોમાં સર્વોપરિ ગૃહસ્થાશ્રમ છે એમ નિરૂપણ કર્યું છે. તે બન્ને આત્માઓથી અદ્વૈત સિદ્ધિ છે. એ આપણા સંસ્કારમાં વર્ણવેલું છે. એ વર્ણન પ્રથમ આપણે સંસ્કારના પ્રાચીન અર્વાચીન નિયમોમાં આવતો ફેરફાર અને એથી ઉપસ્થિત થતી. શંકાઓનું નિરસન કરી સવિસ્તર કરશું.

જમતમાં (કાર્યાભાવે કારણાભાવઃ કારણાભાવે કાર્યાભાવઃ) કારણ વગર કાર્ય થઇ શકતું નથી એ ન્યાય છે. એથી કાર્યની આવશ્યકતા, તેની શક્તિ અને તેનાં કારણો કેવાં કેવાં છે, એ પ્રાચીન અને અર્વાચીન પદ્ધતિના ક્રમે ધણી જગ્યાએ (મનસા વાચા કર્મેણા!) વિપરીતતા જોવામાં આવે છે, એથી શંકાને સ્થાન મળ્યા કરે છે, તેની સાથે કાર્યની શક્તિ ન સમજવાથી દુર્લભ્ય થઇ જાય છે.

મન અને વાણીથી કન્યાદાન કરવામાં આવે, પરંતુ જે પ્રમાણે વ્યવહારમાં મનથી આપણે આપણું ઘર કૃષ્ણાર્પણ કરીએ, વાણીથી હું આપી ચૂક્યો છું એમ કહીએ તોપણ જ્યાં લગણુ તેના નામ પર ચઢાવી રજીસ્ટર્ડ ન કરી આપવામાં આવે ત્યાં લગણુ બધું કાર્ય અધૂરુંજ કહી શકાય છે, અને તેનું ખરૂં રહસ્ય સમજવામાં આવતું નથી, તેમ તેનું ણ પણુ લેનારને મળી શકતું નથી. ઘર લેનાર ચોખ્ખી રીતે રજીસ્ટર રૂપ ક્રિયા સિદ્ધ થયા વગર પેગતાનું માની શકતો નથી, તેમ તેનાથી તેનો ઉપભોગ નિશ્ચિંતતાથી થઇ શકતો નથી; એજ પ્રમાણે મન તથા વાણીથી કન્યા દાન અથવા કોઇ પણ ધર્મ ક્રિયા

કરવામાં આવે પરંતુ તેના જે જે નિયમો વેદાદિ શાસ્ત્ર અંથોથી ઉક્ત હોય તે પ્રમાણે જ્યાં લગણુ (કર્મણા) કર્મથી સિદ્ધ ન થાય ત્યાં લગણુ તેનું જળ પણ કદાપિ પ્રાપ્ત થઇ શકતું નથી.

પ્રાચીન અને અર્વાચીન પદ્ધતી.

આપણને ઘણા દાખલા, દેવી શ્રીસીતા વગેરેના પ્રાપ્ત થાય છે, તેમાં સ્વયંવર હોવાથી કન્યામાં યોગ્યા યોગ્યનો વિવેક જ્યાં લગણુ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં લગણુ સ્વયંવરની સંભાવના નથી, એજ પ્રમાણે હાલમાં પણ યોગ્યાયોગ વિવેક પ્રાપ્ત થાય એને વાસ્તે કન્યા મોટી કરવામાં સાર્થકતાજ સમજાય છે, બીજા ઘણા દાખલા, આપણને અનેક અંથોના વચનોથી વિવાહનો કાળ રજસ્વાલા પૂર્વે નક્કી કરાયેલો છે એમ, પ્રાપ્ત થાય છે.

એથી ઉભયમાં કયો મત સિદ્ધ થઇ શકે એને વાસ્તે; આપણે ન્યારે (ગંગાયાં વેષઃ) સાધારણુ દષ્ટિએ એનો અર્થ ગંગામાં ઝુંપડી થાય છે; પરંતુ ન્યાય શાસ્ત્રની દષ્ટિથી 'ગંગાને કિનારે ઝુંપડી' એમ થાય છે. એજ પ્રમાણે પૂર્વાપરનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે વિરોધ દેખાતો નથી. આપણા પ્રાચીન મહર્ષિઓ હજારો વર્ષનું આયુષ્ય માળતા અને આપણે વાસ્તે આ કલિયુગમાં (શત્તં જીવ) વર્ષ સોની હદ શ્રી અપૌરુષેયવેદે નક્કી કરી એ સો વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવવાનું સાધન તે શરીર, અને એ શરીરને આનંદ આપનાર કેળવણીજ કહી શકાય. એ કેળવણી પહેલાંના કરતાં ઘણાજ ઉંચા પ્રકારની હાલમાં અપાય છે એ નિર્વિવાદ વાત છે. જે જ્ઞાન પહેલાં યોથીમાં નહોતું મળતું તે આજ બીજી ચોપડીમાં મળી જાય છે. અને એમ વિદ્યામાં આગળ ઉંચા ચઢ્યા છીએ ત્યારે આપણું શાનીરિક બળ જોતાં દિવસે દિવસે સુદઢ થવાને બદલે, હજુ કલિકાળની શરૂઆત છે, એટલામાં તો, અશક્તિવાન અને નિસ્તેજ પ્રજા જોવામાં આવે છે. અને સો વર્ષને બદલે સાઠ વર્ષનું આયુષ્ય અને ચાલીશ વર્ષે વૃદ્ધાવસ્થા દેખાય છે, એમ આપણને ઉત્તતિના માર્ગે દોડતાં જવનંતિ

મળી આવી છે. એનો હિસાબ ભૂમિતિથી કરતાં, જ્યારે વિશેષ બળ કાળનું વ્યાપશે ત્યારે બાલ્યાવસ્થામાં રજની ઉત્પત્તિ થશે. હાલ જે તેર ચૌદ વર્ષની વયે પ્રાપ્ત થાય છે તે નવ દશ વર્ષમાં પ્રાપ્ત થશે. અને એથી શારીરિક બળની ક્ષીણતાને લખતે માનસિક દુર્બળતા વિશેષ થાય એ સ્વાભાવિક છે. કારણકે મનોબળનો સંબંધ શારીરિક બળ સાથેજ છે. જેનું શરીર ક્ષીણ થઇ ગયેલું હોય છે તેની સ્મરણ શક્તિ પણ નષ્ટ થઇ જાય છે. એ સ્મરણ શક્તિના ઉપર આપણા વેદનો મુખ્ય આધાર છે. વેદ જ્ઞાનને જોયું નથી જ્ઞાન એજ અજ્ઞાનનું મૂલક છે, એમ સમજીનેજ વેદ પાંચ વર્ષના બાલકને પોતાનો અધિકાર આપ્યો છે. એ બાલક એના અર્થને જાણી શકતો નથી. એ નિર્વિવાદ છે કે વેદના અર્થમાં મોટા પંડિતો પણ મુંઝાઇ જાય તો બાળક જાણી શકવાને સમર્થ ક્યાંથી હોય ? એથી વેદની વાણી મિથ્યા હશે એમ માની શકાતું નથી, પરંતુ સંસ્કારમાં સંસ્કારનુંજ એ બળ છે, એમ સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે. અને એથી પહેલાના શારીરિક બળની સાથે આધુનિક સરખામણી કરતા એકાર્થતાજ સિદ્ધ થાય છે.

શાસ્ત્ર કે રૂઢિ.

આપણે દરેકના કારણ જાણવાની ઉત્સુકતા ધરાવીએ છીએ; એમાં આપણું બળ, આપણી વિદ્યા વગેરે મર્યાદિત છે. આપણને ન સમજાય એ-આપણોજ દોષ.

શાસ્ત્રમાં શા કારણથી લખવામાં આવ્યું છે અને રૂઢિ કેવા પ્રકારની છે એ જાણવાથી વિશેષ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય એ સ્વાભાવિક છે.

(શાસ્ત્રાદ્-રૂઢિર્બલિયસિ) ધર્મશાસ્ત્રથી રૂઢિ જાણવાનું છે. એમાં ધર્મશાસ્ત્રનું ઉલ્લંઘન રૂઢિ કરતી હોય તે વખતે શાસ્ત્રનું ઉલ્લંઘન કરી રૂઢિ માર્ગે ચાલવું એ શ્રેયસ્કર નથી. પરંતુ શાસ્ત્રથી દોષની પ્રાપ્તિ નહિ હોય ત્યાં શાસ્ત્રથી રૂઢિનો ત્યાગ કરી શકાતો નથી.

લૌકિક વિવાહ વિચાર.

વિવાહમાં જ્ઞાતિ રિવાજ પ્રમાણે ચાંદલા કરવામાં આવે છે; તેમાં મન અને વાણીથી (અવ્યક્તે પતિતે) અંધ વગરનો અથવા પતિત ન થઇ ગયો હોય, અંગ પંગુ આદિ દોષ પ્રાપ્ત ન થયો હોય તેવા વરને કન્યાદાન આપવાને કન્યાનો બાપ બંધાય છે. એથી ઉપરોક્ત દોષ દેખાયે કન્યાદાન આપવાનો આધકાર રહેતો નથી. તેમજ દોષનો અભાવ હોય તે વખતે સ્વચ્છંદતાથી બીજી જગ્યાએ વિવાહ કરી શકાતો નથી. એ આધારે મન અને વાણીની સત્યતા સિદ્ધ સ્વીકારાઇ છે.

કુરૂવડી. મંડપમુહૂર્ત અને લગ્નપત્રિકા.

કન્યાને ઘેરથી કુરૂવડી મંડપમુહૂર્ત થયા બાદ વરને ત્યાં લગ્ન પત્રિકા લાવવાનો રિવાજ પ્રચલિત છે. તે રિવાજ ધર્મશાસ્ત્રથી નથી. પણ વ્યવહારિક પ્રસિદ્ધ છે કન્યાને ઘેરથી લગ્ન પત્રિકા આવે એટલે કન્યાવાળાથી શ્રી શકાય નહિ. લગ્ન પત્રિકાથી કન્યાના પિતાને પ્રક્ટ બંધનજ છે, એમ માન્યતા થઇ જવાથી એમાંથી શાસ્ત્ર દષ્ટિ ઉડી ગઇ અને લગ્ન પત્રિકા મોકલાવ્યા પછી પણ વિપત્તિ આવે છે ત્યારે લગ્ન ફેરવવા પડે છે, એ વિચારથી વ્યવહાર પણ શિથિલ થયા. અને લગ્ન પત્રિકા વગર પણ કુરૂવડી થઇ શકે એમ માનીને ઘણા ભાઇઓ લગ્ન પત્રિકા નહિ આવી હોય છતાં કુરૂવડી કરે છે, પરંતુ એ ધર્મશાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધ છે.

કન્યાતૈલં ચ પ્રથમં વરસ્ય તદનન્તરમ્ ।

પ્રથમ કન્યાને તૈલ અર્પણ કરાયા બાદ વરને તૈલ અર્પણ કરી શકાય છે. મંગલ કાર્યોમાં પ્રથમ ગણેશ ગુરુતું પૂજન અને હરિદ્રા તૈલને મંગલ ગણ્યું છે. તે કારણથી વિવાહમાં લગ્ન શુદ્ધિ એ મોટા મુહૂર્ત રૂપ હોવાથી ન્યોતિપીતું એમાં પૂજન વર્ણવ્યું છે અને તે કન્યાને ત્યાં પ્રથમ પૂજન થયા પછી વરને ત્યાં આવી

આશીર્વાદ આપે એથી (એકા ક્રિયા દ્વયર્થકરી પ્રસિદ્ધા) 'એક ક્રિયા એ અર્થવાણી થાય' એ ન્યાયે ધર્મ શાસ્ત્રથી લગ્ન પત્રિકાનો ઉદ્દેશ સિદ્ધ થાય છે. એથી વ્યવહાર દૃષ્ટિ એમાં ન રાખતાં આવશ્યક રૂપ સમજવામાં આપણે ધર્મ સમાયલો છે.

કલવો.

વરરાજને કન્યાને ઘેરથી કચરોટમાં કલવો પુરી ખવડાવવામાં આવે છે. એમાં ધર્મશાસ્ત્રથી ક્રિયા કાંઈ કરવાની હોતી નથી, એથી એક રૂઢિ છે એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે. વરરાજ એમાંનું ખાંધ શકતાયે નથી કારણકે કોઈક કોઈક રાત્રિમાં તો કાચા લાડુ કલવામાં મૂકાયા છે, એમાં પણ ધર્મદૃષ્ટિ ન રહેવાથી રૂઢિમાં ગમે તેમ ચલાવી લેવાનું થઈ પડ્યું.

પણ આપણે દાન પ્રકરણુ જોઈએ છીએ ત્યારે દાનમાં અને તેમાં કન્યા દાનમાં તો કન્યા દાન લેનારને પ્રથમ ભોજન કરાવીને કન્યા દાન આપવું જોઈએ. (મુક્તાયૈવ સુતામુપોષિતનરો દદ્યાન્ન સાવિત્રીકાં, મુક્તાય કૃતભોજનાય વરાય સુતાં દદ્યાત) એથી એ રૂઢિ શાસ્ત્ર સંમત હોવાથી એમાં કાચા લાડુ ન લઈ જતાં વરરાજ ખાંધ શકે એવોજ પદાર્થ લઈ જવો જોઈએ. અને વરરાજએ થુંકી ન નાખતાં તે અવશ્ય પ્રાશન કરવું જોઈએ.

મંડપ કાર્ય. (છાંટણુ તથા વરબેડીયાં.)

લગ્નમંડપે વરરાજ આવે ત્યારે બધાનું સન્માન થયા બાદ લગ્નપત્રિકાના નિયમ પ્રમાણે કાર્ય થઈ શકે, તે પ્રમાણે પ્રથમ સ્નાન કરી મંડપ પ્રવેશ કરે, તે વખતે શુભશુકનનું ફળ અત્યુત્તમ વણુવેણું છે. અને એથી ઘણી ન્યાતોમાં અઘાપિ રિવાજ એજ પ્રમાણે પ્રચલિત છે. ધર્મ શાસ્ત્રમાં સ્નાન ન કરવાથી દોષની પ્રાપ્તિ વરરાજને નથી, તેમજ માર્ગનથી વરરાજની શુદ્ધિ થતી હોવાથી છાંટણું રાખવામાં આવ્યું. અને શુભ શુકન રૂપ વરબેડીયાં રાખવામાં આવ્યાં છે.

પાણિગ્રહણ ।

દાંપત્ય ધર્મમાં અભિરૂચિ એજ પ્રાધાન્ય ધર્મ છે, એમ જે માનવામાં આવે છે. એમાં વિપરિતાર્થ થયો છે. દાંપત્યેડમિરુચિ-
દ્વંતુઃ । સ્ત્રીત્વે પુસ્ત્વે ચ હિ રતિઃ (ધ૦ જ્ઞા૦ મો૦ એ૦ સ્કંધ) ધર્મ-
શાસ્ત્ર જેતું દોષ તરીકે વર્ણન કરે છે; તેને આપણે આપણા કુસંસ્કા-
રના યોગે સ્વધર્મ તરીકે સ્વીકારી લઇએ છીએ, અને પ્રેમના નામથી
સ્વાર્થ સાધીએ છીએ.

પ્રેમ વગર સ્વાર્થ સાધી શકાતો નથી એથીજ સ્વાર્થપિણાથી
પ્રેમની-પ્રીતિની સિદ્ધાંતતા સ્વિકારી અને, આપણે એજ બતાવ્યું કે
(સંગાત્સંજાયતે કામઃ) જેમ કંસાર પર પ્રીતિ છે, પ્રેમ છે તે પ્રેમ
કંસારના નામ માત્રમાં નથી, પણ કંસારનું ભોજન કરવામાંજ
છે. કારણુ ભોજનમાં [પુષ્ટી] આનંદ છે અને તેનાથીજ પુષ્ટી છે.
એથી પ્રેમની વ્યાખ્યા અધુરી છે. સરસ્વતી ચંદ્રના કર્તાનો પણ
એજ મત છે.

ન્યારે કેવળ પ્રેમ એ ધર્મજ નથી તો કઃ ધર્મઃ ધર્મ કયો ?

વેદપ્રતિપાદ્યઃ પ્રયોજનવદર્યો ધર્મ ઇતિ મીમાંસા ।

વેદથી પ્રતિપાદિત પ્રયોજન યુક્ત જે અર્થ તે ધર્મ
એમાં વેદથી તે પ્રતિપાદિત રથેન યગ છે, અને એનો પ્રયોગ શત્રુના
મારવામાં થતો હોવાથી અર્થવાન પણ ગણાય કારણુ શત્રુનો વિનાશ
થવાથી શત્રુ રહિતપણું એ અર્થ, [સ્વાર્થ] થયો, પણ પ્રયોજનવાન
ન ગણાય. એમજ પ્રયોજનવાન અર્થવાન ક્રિયા હોય. જેમ ભોજનથી
પ્રયોજન અને અર્થ સિદ્ધ દેખાય છે. પણ વેદ પ્રતિપાદિત ન ગણાય.

એમજ વ્યવહારમાં આપણો ધર્મ એટલે ફરજ એમ માની લઇએ
ત્યારે ફરજ એટલે તો ક્ષણે ક્ષણે પરિવર્તન પામવું એજ અર્થ થશે.
એમાં વેદપાદિત અને પ્રયોજનવત્ ધર્મ ન રહેતા હોવાથી એ ફરજ
કેવળ સ્વાર્થનીજ સિદ્ધતા કરી આપે છે. સ્વાર્થમાં ધર્મ નથી પણ

ધર્મમાં સ્વાર્થ તો શું પણ, ચારે પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરી આપવાની શક્તિ છે. સૃષ્ટિ પ્રજન પર અવલંબી રહેલી છે. આજકાલ પ્રજનન નિયમ-નની વિચાર ઁણી ચાલી રહેલી છે. વિકાસ એજ સૃષ્ટિનો ક્રમ. સૃષ્ટિ ક્રમમાં તો સ્વાર્થ ત્યાગ અને પરાપકાર એ અપરાધ સિદ્ધ છે.

સૃષ્ટિમાં ભૂગર્ભમાં ઉત્પન્ન થતી ધાતુઓ પોતાનો ભોગ આપી ભસ્મ બની પુનર્જીવન અર્પી શકે છે. વનસ્પતી પણ આત્મ ભોગ આપે છે. તેનાં ફળ પોતાને માટે નથી પણ જીવજંતુ માટે છે. અને પશુઓ પણ પોતાનો દેહ જનસેવા માટે ધારણ કરે છે. એ પ્રમાણે દેહની ધનતા ભોગ આપવાથી ઝોછી થઇ જાય છે. અને ઉત્તરોત્તર એમ ધનતા નાશ પામવાથી મનુષ્ય જન્મ પ્રાપ્ત થાય છે. મનુષ્યને કલ્યાણ કરવાનું સાધન યજ્ઞ એટલે આત્મભોગ છે. ફેફસામાં ઝોકસી-જન નામની હવા ભરાય છે. તે ફેફસાએ આપ્યા શરીરમાં વહેંચી નાંખવાની છે. સંગ્રહ કરી રાખે તો હાની થાય છે એજ પ્રમાણે પેટ પોતે ખાધેલું સંગ્રહ કરી રાખે તો શી સ્થિતિ થાય તે કહેવાની જરૂર નથી. એ પ્રમાણે પરાપકાર એજ સૃષ્ટિક્રમમાં હેતુ અને એમાં પ્રજનનો તો શું પણ સમગ્રનો સમાસ સમાયક્ષો છે. પ્રજનન નિયમનમાં એથી વિરૂદ્ધ ધર્મનોજ ભાસ થાય છે, ધર્મમાં એકજ નિશ્ચય હોય છે. અને ધર્મની ઇશ્વરની વેદની આજ્ઞા પ્રમાણે જે નિયમ પ્રાપ્ત થાય છે તે નિયમને અનુસરી આજે પ્રાતઃસ્મરણીય સતી સીતા દ્રોપદી અનેક દેવીઓ વંદનીય પૂજનીય અને માનનીય છે. અને તેને પાતે-એજ પરમ ધર્મ માન્યો છે. તેમને; જેમ રાજસૂ યજ્ઞ થયા છે. તેમ રાજીયજ્ઞ કર્યો નથી. અને એથીજ તે-પતિ રૂપ એકજ ધર્મથી આજે જીવિત છે. એ-ધર્મ મુખ્ય હોવા છતાં આજકાલ વ્યવહાર દશા તરફ જેટલું લક્ષ રહે છે-તેટલું લક્ષ એ ધર્મ તરફ જોવામાં આવતું નથી. આચાર ધર્મ મુખ્ય હોવા છતાં એના તરફ દુર્લક્ષ થઇ ગયેલું જોવામાં આવે છે. એથી આપણે જેને આપણો ધર્મ માનીએ છીએ તેના તરફ આપણે વિશેષ કાળજી અવશ્ય રાખવી જોઈએ.

श्रीगणेशाय नमः । श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ अथ विवाहकर्म-
 प्रयोगः । धर्मार्थकाममोक्षादिसाधने कन्यापाणिग्रहणं कर्तव्यं तत्र
 सामुद्रिकाद्युक्तलक्षणसंपन्नां यत्नतः कन्यां परिक्षेत् ॥ कन्यागुणाः ॥ अव्यंगां
 दोषरहितां सुरूपां वयपूर्विकां । सुवर्णां सुकुलोत्पन्नां शुभलक्षण-
 संयुतां ॥ १ ॥ प्रतिगृहीत तां कन्यां कुलसंतानवर्द्धिनीम् । वरगुणाः ।
 कुलं च शीलं च वयश्च रूपं विद्या च वित्तं च सनाथतां च । एतान्
 गुणान् सुष्ठु परिक्ष्य देया कन्या बुधैः शेषमर्चितनीयम् ॥ ॥ चतुर्थी
 मुद्गहेतु कन्यां चतुर्थः पंचमो वरः । पराशरमते षष्ठी पंचमो न तु
 पंचमीम् ॥ २ ॥ स्त्रीणां गुरुबलं श्रेष्ठं पुरुषाणां रवेर्बलम् । तयोश्चंद्र-
 बलं श्रेष्ठमिति गर्गेण भाषितं ॥ ३ ॥ मनुना ॥ वैवाहिको विधिः
 स्त्रीणामौपनायनिकः स्मृतः । पतिसेवा गुरौ वासो गृहस्थाग्निपरि-
 क्रियेति ॥ स्त्रीणां विवाह एवोपनयनं द्विजन्मन्यापादानपरं । न
 मुण्डनं मण्डनतोऽपि कुर्यादिति निषेधात् तु ॥ विवाहव्रतचूडासु
 वर्षनर्घतदर्धकम् । पिण्डान् सपिण्डा नो दद्युः प्रेतपिण्डं विना नरेति ॥
 ॥ बृहस्पतिः ॥ यस्याः क्रियायाः संप्राप्तः कालो मासैर्दिनैरपि । न
 तत्र मौढ्यदोषोऽस्ति अस्तो वा गुरुशुक्रयोरिति ॥ वृतयज्ञविवाहेषु
 श्राद्धे होमार्चने जने । प्रारंभे सूतकं न स्यादनारंभे तु सूतकं । एक-
 त्रिंशत्त्वह्यंशे विवाहे दशवासराः ॥ त्रिषट् चौलोपनयने नांदीश्राद्धं
 त्रिधियते । प्रारंभो वरणं यज्ञे संकल्पो व्रतसत्रयोः । नांदीमुखं विवा-
 हादौ श्राद्धे पाकपरिक्रिया ॥ इत्युक्तेः इदं सन्निहितमुहूर्तान्तरा
 आवादिसंकटे एव ज्ञेयम् ॥ संकटाभावे तु नांदीश्राद्धे जातेऽपि सूतकान्ते
 मुहूर्तान्तरे एव मङ्गलम् ॥ वधूवरान्वतरयोर्जननी चेद्रजस्वला ॥ तस्याः
 शुद्धेः परं कार्यं मांगल्यं मनुरब्रवीत् । विवाहविहिते तत्रे होमका-

लमुपस्थिते कन्यामृतमूर्तीं द्रष्टुं कथं कुर्वति याज्ञिकाः ॥ स्नापयित्वा तु तां कन्यामर्चयित्वा यथाविधिः । युंजानाज्याहुतिं हुत्वा ततः कर्मणि योजयेत् ॥ संवर्तः ॥ अलंकृत्य तु यः कन्यां भूषणाच्छादनादिभिः । दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूज्यते वासवादिभिः ॥ सर्वत्र प्राङ्मुखो दाता प्रतिग्राही उदङ्मुखः ॥ एष एव विधिर्यत्र कन्यादाने विपर्ययः । हस्तोच्छ्राया वेदहस्तैः समंतात् तुल्याः वेदी सन्नतो वामभागे ॥ ऋष्यभृङ्गः ॥ विवाहे कन्याहस्तेनैव वेदिनिर्माणमिति, मुहूर्तचिंतामणौ ॥ कन्याहस्तैः पंचभिः सप्तभिर्वा वेदिं कुर्यात् मंदिरे वामभागे ॥ तां शुद्धो नोपलिषेत् न वंध्याविधवास्त्रिया ॥ अत्र बधुवरयोर्घटिकादिविचारो गुरुबलादिकं पुण्याहादिविनिर्णयो लग्नशुद्धिश्चेत्यादि ज्योतिः शास्त्रे ज्ञेयं । विस्तरमयानात्र लिखितं ॥

॥ अथ मधुपर्कः ॥

तत्रादौ कन्याहस्तेन षोडशहस्तपरिमितं मंडपं विधाय तदक्षि-
णदिशि पश्चिमां दिशमाश्रित्य मंडपसंलग्नमुत्तराभिमुखं कौतुकागारं
मंडपाद्ग्रहिरैशान्यां दिशि जामातुश्चतुर्हस्तपरिमितां सिकतादिपरिष्कृतां
तुषकेशशर्करादिरहितां रम्यां वेदिं च कारयेत् ॥ कन्यापिता स्नातः
शुचिः शुक्लांबरधरः कृतनित्यक्रियोऽर्हणवेलायां मंडपे प्रत्यङ्मुखः
प्राङ्मुखस्योर्ध्वजानुवरस्याभिमुखमासीत् ॥ ततो दिग्भक्षणं कलशार्चनं
गणपतिपूजनं कुर्यात् ॥ ततो वरं संबोध्य साधु भवानास्तामिति
प्रजापतिर्ऋषिर्ब्रह्मादेवता यजुश्छन्दो वरार्चने विनियोगः ॥ साधु-
भवानास्तामर्चयिष्यामो भवंतमिति ब्रूयात् । “अर्चय” इति वरेणोक्ते
चरोपवेशनार्थं शुद्धमासनं दत्त्वा विष्टरमादाय—विष्टरो विष्टरो विष्टर
इत्यन्येनोक्ते—विष्टरः प्रतिगृह्यतामिति दाता वदेत् ॥ “विष्टरं प्रति-

गृह्णामि” इत्यभिधाय वरो विष्टरं गृहीत्वा । श्रेष्ठोऽस्मि वैसमाना-
नामुद्यतामिव भास्करः । तिष्ठामि त्वामघः कृत्वा य इदं मेऽभिदीयते
॥ १ ॥ इत्यनेनासने उत्तराग्रविष्टरोपरि वर उपविशति तत्रोपविष्टे
वरे यजमानः पाद्यमंजलिनादाय पाद्यं पाद्यं पाद्यमित्यन्येनोक्ते पाद्यं
प्रतिगृह्यतामिति दाता वदेत् ॥ “पाद्यं प्रतिगृह्णामि” इत्यभिधाय यज-
मानाञ्जलितोऽंजलिना पाद्यमादाय ॥ विराजो भवसि विराजोदोहमभ्रवै
विराजो दोहः पाद्याय मयि त्वं भव भो जल ॥ २ ॥ अनेन मंत्रेण वामं पाद्यं
प्रक्षाल्य दक्षिणपाद्यं प्रक्षालयति ॥ ततो विष्टरो विष्टरो विष्टर इत्यन्येनोक्ते
विष्टरः प्रतिगृह्यतामिति दाता वदेत् “विष्टरं प्रतिगृह्णामि”—इत्यभि-
धाय वरो विष्टरं गृहीत्वा ॥ श्रेष्ठोऽस्मी वैसमानानेति मंत्रेण चरणयो-
रधस्तात् उत्तराग्रं वरः कुर्यात् ॥ ततो दूर्वाक्षतफलपुष्पचंदनयुतार्घपात्रं
गृहीत्वा दाता “ अर्घो अर्घो अर्घः ” इत्यन्येनोक्ते प्रतिगृह्यतामिति
वदेत् ॥ “ अर्घं प्रतिगृह्णामीत्यभिधाय यजमानहस्तादर्घं गृहीत्वा ॥
वयं वरुण युष्माभिः सर्वान् कामानशेषतः । अतोऽर्घं त्वं गृहाणेमं
भो ह्यापस्थमवाप्नुयात् ॥ ३ ॥ अनेन मंत्रेण शिरस्यक्षतादिकं किञ्चि-
द्वत्वा । गमयामि समुद्रस्यां योनिमापप्रयान्तु वै ॥ वीरा अरिष्ठाश्चा-
स्माकं मापरासेचिमत्पयः ॥ ४ ॥ अनेन मंत्रेणार्घपात्रस्थं जलमैशान्यां
दिशि निनयन्पठति ॥ तत आचमनीयमाचमनी-
यमाचमनीयम्” इत्यन्येनोक्ते आचमनीयं प्रतिगृह्यतामिति दाता
वदेत् ॥ ततो वरः—आचमनीयं प्रतिगृह्णामीत्यभिधाय यजमानहस्ता-
दाचमनीयमादाय—प्रियं जनानायशसां पशूनां स्वामिनं कुरु ॥ शरी-
रिणामरिष्ठानि वरुणाचमयाम्यहम् ॥ ५ ॥ अनेन मंत्रेण सकृदाचामेत्
॥ द्विस्तूष्णीम् ॥ ततो दाता कांस्यपात्रस्थदधिमधुघृतानि कांस्यपात्र-

पिहितान्यादाय "मधुपर्को मधुपर्को मधुपर्कः" इत्यन्येनोक्ते मधुपर्कः
 प्रतिगृह्यतामिति दाता वदेत् ॥ मधुपर्कः प्रतिगृह्णामीति वरो वदेत् ॥
 समीक्षामि यथा सर्वाण्यहं भूतानि चक्षुषा ॥ तथाहं मधुपर्कं च प्रती-
 क्षामि खलु प्रभो ॥ ६ ॥ अनेन मंत्रेण यजमानकरस्थमेव निरीक्ष्य ॥
 पूष्णो देवस्य सवितुर्हस्ताभ्यामाददे किञ्च ॥ मधुपर्कं भर्गरूपमाश्विनं
 सूर्यदेवतम् ॥ ७ ॥ अनेन मंत्रेण मधुपर्कं गृहीत्वा वामहस्ते कृत्वा
 प्रयौमि मधुपर्कं च नाशने नादनीयकं । निष्क्रन्तामि च यत्तदद्वैश्या-
 बास्थाय नमो नमः ॥ ८ ॥ अनेन मंत्रेणानामिकांगुष्ठेन च त्रिप्रद-
 क्षिणमालोड्य अनामिकांगुष्ठाभ्यां भूमौ किञ्चिन्निःक्षिपेत् ॥ पुनस्तथैव
 द्विः प्रत्येकं क्षिपेत् ॥ ततो वरः—परमेण मधव्येन रूपेन्नाद्यकेचन ॥
 मधव्यं परमं तेन ह्यश्नामि मधुनोशनम् ॥ ९ ॥ अनेन मंत्रेण प्रथमं
 कनिष्ठिकांगुष्ठाभ्यां द्वितीयमनामिकांगुष्ठाभ्यां तृतीयं मध्यमांगुष्ठाभ्यां
 प्राश्य चतुर्थं तर्जन्यंगुष्ठाभ्यां तूष्णीं प्राश्य मधुपर्कशेषमसंचरदेशे
 धारयेत् ॥ ततो द्विराचम्य ॥ जलेन प्राणान्स्पृशतीति—वाङ्म आस्ये-
 ऽस्तु । नसोर्मे प्राणोऽस्तु । अक्ष्णोम चक्षुरस्तु । कर्णयोर्मे श्रोत्रमस्तु ।
 बाह्वोर्मे बलमस्तु । ऊर्वोर्मे ओजोऽस्तु । अरिष्ठानि मेऽङ्गानि तनू-
 स्तन्वा मे सह संतु ॥ इत्यास्यादिप्रत्येकं सर्वगात्राणि स्पृशेत् ॥
 ततो वरस्य समीपे भूमौ उदगग्रान्दर्भानास्तीर्य दाता वरहस्ते गोनि-
 ष्कयद्रव्यं दत्त्वा पठेत् ॥ "गौर्गौर्गौः" इति त्रिः प्राह ॥ वसूनां दूहिता
 मता रुद्राणां भास्करस्वसा । ब्रवीमि गां मावधिष्ट जनाय चेतनावृते
 ॥ १० ॥ अनेन मंत्रेण मम यजमानस्य च उभयोः पाप्माहतः इत्यु-
 वाशु (धीरेथी) अन्यकश्चित् "तृणानि उत्सृजत" इति ऊचैर्ब्रूवात् ।
 ततो वरः—अमांतीर्धश्च भवति षडध्यानिधिकृत्यवै ॥ गोरुद्देशेन

तांस्तस्याः निष्क्रयं ह्युत्सृजाम्यहम् ॥ १ ॥ अनेन मंत्रेण तृणान्युत्सृजेत्
 ॥ दाता जलमादाय ॥ अद्येत्यादि० आगतं वरं वस्त्राद्युपचारैः पूज-
 विष्ये ॥ इति संकल्प्य यथोक्तनियमेन वस्त्रालंकारादिभिः पूजनं
 कुर्यात् ॥ जलमादाय ॥ अनेन यथाशक्तिमधुपर्कचनेन श्रीपरमेश्वरः
 प्रीयताम् ॥ आचार्यादीन्संपूज्याचारात्तेभ्यो दक्षिणां दद्यात् ॥ इति ॥

॥ अथ कन्यादानम् ॥

दाता स्वदक्षिणे पत्न्या सह वरस्य दक्षिणपाश्वर्गे शुभासन
 उदङ्मुख उपविश्याचम्य प्राणायामं विधाय । जलं गृहीत्वा ॥ अद्ये-
 त्यादि० शुभपुण्यतिथौ अस्मिन्पुण्याहे अस्या मम कन्यायाः अनेन
 वरेण धर्म्यप्रजया उभयोर्वंशयोर्वंशवृद्धचर्यं तथा च मम समस्तपितृणां
 निरतिशयानन्दब्रह्मलोकावाप्त्यादिश्रुतिस्मृतिपुराणादिकन्यादानफला-
 वाप्तये अनेन वरेणास्यां कन्यायामुत्पादयिष्यमाणसतत्या दशपूर्वान्द-
 शपरान्मां चैकविंशतिपुरुषानुद्धर्तुं (ब्राह्मविवाहविधिना) श्रीलक्ष्मी-
 नारायणप्रसादाय कन्यादानमहं करिष्ये ॥ अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्या-
 मुकवेदिनोऽमुकसूत्रिणोऽमुकस्य प्रपौत्राय । अमुकगोत्रस्य० पौत्राय ।
 अमुकगोत्रस्य पुत्राय ॥ अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुकवेदिनोऽमुक-
 शाखिनोऽमुकसूत्रिणोऽमुकस्य प्रपौत्रीम् । अमुकगोत्रस्य० पौत्रीम् ।
 अमुकगोत्रस्य० पुत्रीमित्येकः पर्यायः । एवमेव पुनः पर्यायद्वयमुक्त्वा
 (सकृदिति गंगाधरः । मातुलगोत्रोच्चारणमाचारात्) अमुकगोत्रस्य०
 प्रदौहित्राय ॥ अमुकगोत्रस्य० दौहित्राय । अमुकगोत्रस्य० प्रदौहि-
 त्रीम् ॥ अमुक० दौहित्रीम् ॥ इत्येकः पर्यायः एवमेव पुनः पर्याय-
 द्वयमुक्त्वा ॥ ततः स्वदक्षिणस्थभार्यादत्तपूर्वकल्पितजलधारामविच्छिन्नां
 नवकांस्यपात्रे वरहस्तोपरि कन्याहस्तं निधाय तदुपरि स्वहस्तं न्यस्य

कन्याअल्युपरिस्थवराजलिदक्षिणहस्ते धारां क्षिपन्पठेत् ॥ अथ मंड-
पाधस्थात्कुलसौभाग्यसामुद्रिकलक्षणलावण्यां सावयवारोग्यां कांचनकुंड-
लकंकणनूपुरकटिसूत्रभुजचूडकेयूगंगदभूषितां यवनालिकेरहस्तां भ्रम-
रध्वनिमुगंधिमालालंकृतां कर्पूरागरुधूपितां गंधयक्षकर्दमद्रव्यादिसहितां
मुकूटमालादिविविधालंकृतशृंगारामासनछत्रोपानहवाससिशय्यां कम-
ण्डलुकांस्यपात्रसुवर्णरौप्यमुद्रिकोऽपेतां दुह्यमानसवत्सां धेनुगजदंतकं-
कणकूजितां गृहवित्तानुसारेण स्वहस्तोपार्जितवस्तुमात्राणां भक्षभोज्यप-
यपानादिकिंचिद्द्रव्यमात्रसहितां स्मार्त्तकर्मसाहाय्यदक्षां प्रियंवदां कुंक-
मकज्जलमुक्ताफलमालालंकृतां व्रीह्यांजलिपूरितामादर्शहस्तां मदनफलबद्धां
त्रिमातुलशुद्धां दशपुरुषविख्यातां शास्त्रपुराणागमवित्तां दूर्वांकुरप्रसा-
रितप्रयागवटशाखाविस्तीर्णैकोत्तरशतकोटिकुलोद्धारणश्रेयसे श्रीमद्भ-
गवतो ० तिथौ अमुकगोत्रोत्पन्नोहं प्रानापत्यविवाहविधिना श्रीलक्ष्मी-
नारायणप्रमादाय अमुकगोत्रायामुक्तरायामुक्तामनीं कन्यां यथालंकृतां
प्रजापतिदेवत्यां प्रजोत्पादनार्थं सहधर्मचरणार्थं च भार्यत्वेन तुभ्यमहं
संप्रददे ॥ इति सकुशजलं कन्यादक्षिणहस्ते दद्यात् ॥ स्वस्तीति वरो
ब्रूयात् ॥ कृतैतत्कन्यादानसांगातासिद्धयर्थं यथाशक्तिस्वर्णमयीं दक्षिणां
तुभ्यमहं संप्रददे ॥ शक्तिश्चेत् दाता-कनकाश्चतिला नागा दासीरथ-
महीगृहम् ॥ कन्याश्च कपिला धेनुर्महादानानि वै दश ॥१॥ इत्या-
दिदानानि दद्यात् । अत्र अन्येऽपि कन्याबांधवा यथा संभवद्रव्यं
वरवध्वथ प्रयच्छति । केचन होमांते प्रयच्छन्ति सेयं देशाचारतो
व्यवस्था ॥ ततो ब्राह्मणेभ्यो गंधतांबूलपूवर्कं दक्षिणां दत्त्वां ॥ जल-
मादाय । अनेन कन्यादानाख्येन कर्मणा लक्ष्मीनारायणौ प्रीयेताम् ॥ इति ।

“ अथाक्षतारोपणम् ”- वरवध्वोः शिरसि द्विजाः अक्षतनि-

ક્ષિપેયુઃ ॥ જલમાદાય ॥ અદ્યેત્યાદિ૦ ઉભયોર્વરવધ્વોઃ પ્રીતિકામ-
શ્રાયુષ્યાભિવૃદ્ધચર્થમક્ષતારોપણં કરિષ્યે ॥ (ઘની ન્યાતોમાં આ ચતુ
નથી) તદંગં બ્રાહ્મણપૂજનં કુર્યાત્ ॥ મંત્રાઃ દિગ્ગજાશ્ચૈવ ચત્વારઃ
ક્ષિતિશ્ચ ગગનં ગ્રહાઃ ॥ અધસ્તાદ્ધરણીં યોડસૌ નાગો ધારયતે સદા ॥૧॥
શેષશ્ચ પન્નગઃ શ્રેષ્ઠઃ સ્વસ્તિ તુભ્યં પ્રયચ્છતુ ॥ इत्यक्षतारोपणम् ॥
પાઠકેમ્યો દક્ષિણાં દદ્યાદિતિ ॥ “ અથ સ્વસ્તિપુણ્યાહવાચનં ”
કૃત્વા ॥ જલમાદાય ॥ કૃતસ્ય કર્મણઃ સાંગતા સિદ્ધચર્થં યથા સંસ્થા-
કાન્ બ્રાહ્મણાન્મોજયિષ્યે ॥ કૃતસ્ય કર્મણઃ સાંગતાસિદ્ધચર્થં નાના-
ગોત્રેમ્યો મૂયસીં દાસ્યે દક્ષિણાં દત્વા તેમ્ય આશિષો ગૃહીત્વા ॥
જલમાદાય ॥ અદ્યેત્યાદિ૦ તિથૌ મયા અદ્યાદ્ધિ યત્કૃતં કર્મ તત્કા-
લહીનં ક્રિયાહીનં ભક્તિહીનં ભવતાં બ્રાહ્મણાનાં વચનાત્ શ્રીમહા-
ગણપતિપ્રસાદાત્ સર્વં પરિપૂર્ણમસ્તિવતિ ભવન્તો બ્રુવન્તુ ॥ અસ્તુ
પરિપૂર્ણમ્ ॥ યથા કુલચારં કુર્યાત્ ॥ इति ॥

॥ અથ વિવાહહોમઃ ॥

તત્રાદૌ વહ્નિસ્થાપનમ્ ॥ આચમ્ય પ્રાણાનાયમ્ય ॥ જલમાદાય ॥
અદ્યેત્યાદિ૦ તથૌ મમ દેવપિતૃમનુષ્યઋણાપકરણધર્મપ્રજોત્પાદનસિદ્ધિ-
દ્વાસ શ્રીપરમેશ્વરપ્રીત્યર્થં चास्यां प्रतिगृहीतायां वध्वां भार्यत्वसिद्ध्यै :

૧ વરરાજા માયરામાં આવીને પૂર્વાભિમુખે એસે પછી મધુપક્ક
શાસ્ત્રથી કર્યા પછી વરરાજાના ડાબા હાથ તરફ રતન દીવડો મૂકવો,
પછી કન્યાને પશ્ચિમાભિમુખે એસાડવી, પછી અંતરપટ ધરી નેસી
આશીર્વાચનના શ્લોકો બોલી હસ્તમેળાપ કરાવે એમ થવું નેધ્યે તે
ચતુ નથી તેનું કારણ ગૌરજ સમય વ્યતીત ન થઇ જાય એજ છે.
પણુ ગૌરજ સમય સધાય એવો સમય હોય તો મધુપક્ક પ્રથમ કરી
કન્યા પધરાવવી એ શ્રેષ્ઠ છે.

विवाहहीमं करिष्ये ॥ तदगमूतं निर्विघ्नतासिद्धयर्थं गणपतिपूजनं
 वा स्मरणपूर्वकमग्निस्थापनं करिष्ये ॥ गणपतिं यथालाभोपचारैः
 संपूज्य ॥ आचार्यः पंचभूसंस्कारपूर्वकं स्थंडिले योजकनामानमग्नि
 (शास्त्रोक्तरीत्या तु कन्यादानात्पूर्वमग्निस्थापनं कर्तव्यं) दक्षिणतो
 ब्रह्मासनं दत्त्वा तमुपवेश्य । उत्तरतः प्रणीतासनं । तत्र पात्रासादनं ।
 पवित्रच्छेदनार्थं कुशत्रयं पवित्रकरणार्थं साग्रमनंतगर्भं कुशपत्रद्वयं ।
 प्रोक्षणीपात्रं । आज्यस्थाली संमार्जकुशाः पंच । उपयमनकुशाः सप्त
 समिधस्तिस्रः सुवः । आज्यं । पूर्णपात्रं । वरोवा । उपकल्पनीयानि
 क्षामीपलाशमिश्रा लाजाः । शूर्पं । संस्त्रावकुंभं । आनडुइं चर्म तदभावे
 बर्हिषः ॥ कुमार्या भ्राता । आचार्याय वरद्रव्यं । इत्यादि बन्हेः
 षड्युक्षणान्तं कर्म विधाय । पवित्रयोः प्रणीतासु निधानं । वरेण अन्वा-
 रब्धः आचार्यो दक्षिणं जान्वाच्च ब्रह्मणा दक्षिणहस्तेन अन्वारब्धः
 सुवेण जुहुयात् ॥ प्रजापतिं मनसा ध्यात्वा ॥ प्रजापतये नम इदं
 प्रजापतये नमः ॥ इंद्राय० अग्नये० सोमाय० ॥४॥ (वरः सर्वत्र
 त्यागं कुर्यात्) ॥ हस्ते अक्षतान्गृहीत्वा ॥ विवाहे योजकनामानं
 बन्दिहमावाहयामि स्थापयामि योजकनाम्ने वैश्वानराय नम इति मंत्रेण
 यथालाभोपचारैः संपूज्य ॥ प्रार्थयेत् ॥ अग्निर्वैश्वानरो बन्दिहर्वीतिहोत्रो
 धनंजयः ॥ कृपीटयोनिर्ज्वलनो जातवेदास्तनूनपात् ॥ १ ॥ इति
 संप्राप्त्यर्थं । अनया पूजया योजकनामाग्निः प्रीयताम् ॥ “ अथाज्ये-
 नाष्टाहुतयः ”—अग्नये नम इदमग्नये नमः (सर्वत्र) वायवे० सूर्याय०
 अग्निवरुणाम्यां० पुनरग्निवरुणाम्यां० अयसे० वरुणाय सवित्रे
 विष्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्गेभ्यो० वरुणायादितये० ॥८॥

“ अथ राष्ट्रभृद्धोमः ”—अज्येनैव ॥ ऋतासाहे ऋतधाम्नेऽ-

अग्नये गन्धर्वाय नम इदं ऋतासाहे ऋतधाप्ते अग्नये गन्धर्वाय
नमम (सर्वत्र त्यागः) औषधीभ्योऽप्सरोभ्योऽद्भ्योनमः इदं० ॥
संहिताय विश्वसाप्ते सूर्याय गंधर्वाय० मरीचिभ्योऽप्सरोभ्य आयु-
भ्यो० सुषुम्णाय सूर्यरश्मये चंद्रमसे गंधर्वाय० । नक्षत्रेभ्योऽप्सरोभ्यो
मेकुरिभ्यो० इषिराय विश्वव्यचसे वाताय गंधर्वाय० अद्भ्योऽप्सरो-
भ्य ऊर्गभ्यो० भुज्यवे सुपर्णाय यज्ञाय गंधर्वाय० दक्षिणाभ्योऽप्स-
रोभ्यस्तावाभ्यो० प्रजापतये विश्वकर्मणे मनसे गंधर्वाय० ऋक्साम-
भ्योऽप्सरोभ्य एष्टिभ्यो० ॥ १२ ॥

“अथ जयाहोमः”—चित्ताय नम इदं चित्ताय नमम ॥ चित्त्यै० आकु-
ताय० आकूत्त्यै० विज्ञाताय० विज्ञात्त्यै० मनसे० शक्ररिभ्यो० दर्शाय०
पौर्णमासाय० बृहते० रथंतराय० प्रजापतये जयानिद्राय० ॥ १३ ॥

“अथ अभ्यातानहोमः”—आज्येन ॥ अग्नये भूतानामधिप-
तये नम इदमग्नये भूतानामधिपतये नमम ॥ इंद्राय ज्येष्ठानामधि-
पतये० यमाय पृथिव्या अधिपतये० (दक्षिणस्यामन्यपात्रे त्यागः
प्रणीतोदकस्पर्शः) वायवेऽतरिक्षस्याधिपतये० सूर्याय दिवोऽधिपतये०
चंद्रमसे नक्षत्राणामधिपतये० बृहस्पतये ब्रह्मणोधिपतये० मित्राय
सत्यानामधिपतये० वरुणाय आपामधिपतये० समुद्राय स्रोत्यानामधि-
पतये० अन्नाय साम्राज्यानामधिपतये० सोमायौषधीनामधिपतये०
सवित्रे प्रसवानामधिपतये० रुद्राय पशूनामधिपतये० (ऐशान्या-
मन्यपात्रं निधाय तन्मध्ये त्यागः प्रणीतोदकस्पर्शः) त्वष्ट्रे रूपा-
णामधिपतये० विष्णवे पर्वतानामधिपतये० मरुद्भ्यो गणानामधिपति-
भ्यो० पितृभ्यः पितामहेभ्यः परेभ्यो वरेभ्यस्ततेभ्यस्ततामहेभ्यो०
॥ १४ ॥ (दक्षिणाग्नयोर्मध्येऽन्यपात्रे त्यागः) उदकस्पर्शः ॥

“अभ्यातानसंज्ञिकाः पंच”—अग्नये नम इदमग्नये नमम ॥१॥
 अग्नये० अग्नये० वैवस्वताय ॥ ४ ॥ (दक्षिणस्यामन्यपात्रे त्यागः)
 बध्वक्ष्णोर्वस्त्रपटं तूष्णीं प्रक्षिप्य-मृत्यवे नम इदं मृत्यवे नमम ॥१॥
 अग्नौ वा भूमौ त्यागः प्रणीतोदकोपस्पर्शनम् ॥ इति ॥

“अथ लाजाहोमः—तत्र बधुमग्रतः कृत्वा वरो बधूश्च द्वावपि
 प्राङ्मुखौ स्थितौ भवतः ॥ १ ॥ ततो वरांजलिपुटोपरि संलग्नबध्वां-
 नलिस्थघृताभिधारितबधूभ्रातृदत्तशमीपलाशमिश्रैर्लाजैर्वधूकर्तृको होमः॥
 अर्यम्णे नम इति मंत्रेण सकृदगृहीतांछांजान् तिष्ठन्ती बधूर्बद्धाञ्जलिना
 जुहुयात् ॥ ततो वरो बधूदक्षिणहस्तं सांगुष्ठं गृह्णाति । हस्तग्रहणे
 वरस्य मंत्रपाठः ॥ वित्तसौम्यगुणैर्युक्ता विरसू जीवसूर्भव । कुले मदीये
 सम्राज्ञी मच्चितानुगता सदा ॥ १ ॥ इति ॥

अथ बधूमनेरुत्तरतः प्राङ्मुखो वरः पूर्वोपकल्पितमश्मानं दक्षिण-
 पादेनारोहयति अश्मारोहणतोश्मेव स्थिरीभूयतु कन्यका । द्विषतां
 नाशकर्त्री स्याच्छांदोग्यश्रुतिचोदनात् ॥१॥ इममश्मानमारोहा मंत्रो-
 कफलभागियम् । भवत्वश्मन्प्रसादात्ते शिवशक्तियुतोऽसि यत् ॥२॥
 ततोऽग्रे बधूः पश्चाद्द्वोऽग्निं प्रदक्षिणी कुरुतः । तत्र वरपठनीयो
 मंत्रः—प्रथमे मंगले चैव ब्रह्मणः स्मरणं कुरु । पितामहप्रसादाच्च युवां
 सौख्यं भविष्यति ॥ १ ॥ आयुष्यं कीर्तिमत्यंतां लक्ष्मीं सौभाग्यमेव
 च ॥ प्रदक्षिण्यानया सर्वं प्रददातु हविर्भुज ॥२॥ “द्वितीयमंगलम्”—
 पुनरपि पश्चादग्नेः प्राङ्मुखौ स्थित्वा बधूः लाजान् “अग्नये नम
 इति मंत्रेणाग्नौ त्रिवारं जुहोति । ततः सांगुष्ठहस्तग्रहणाश्मारोहण-
 गाथागानान्निप्रदक्षिणानि कर्तव्यानि ॥ श्रद्धां शान्तिं यशःप्रज्ञां लक्ष्मीं
 बुद्धिं बलं प्रजाः । अवैषव्यं च ह्यारोग्यं देहि मे हव्यवाहन ॥ १ ॥

द्वितीये मंगलेऽप्येवं पुत्रपौत्रप्रदो भव ॥ जातवेदः प्रसादात्ते युवां
सौरुष्यं भविष्यति ॥ २ ॥ इति ॥ “ अथ तृतीयमंगलम् ”-पुनरपि
पश्चादग्नेः प्राङ्मुखौ स्थित्वा लाजाहोमसांगुष्ठहस्तग्रहणाश्मारोहण-
गाथागानाग्निप्रदक्षिणानि कर्तव्यानि ॥ आग्नेयः पुरुषो रक्तः सर्व-
देवमयोव्ययः । धूम्रकेतुरनाधुष्य तस्मै नित्यं नमो नमः ॥ १ ॥ तृतीये
मंगलेऽप्येवं कृष्णभीष्मककन्यका ॥ प्रदद्यात् सुहृदः प्रीतिं समीपस्थां
स्वर्षर्मिणीम् ॥ “ अथ चतुर्थमंगलम् ” कन्याभ्राता शूर्पकोणेनावशि-
ष्टान् सर्वान् लाजान्भगिन्यञ्जलावावपेत् ॥ सा च तिष्ठती सर्वान्सहैव
जुहुयात् ॥ भगाय नम इदं भगाय नमम ॥ ततो चतुर्थभ्रमणं तूष्णीं
अग्रे वरः पश्चादधूस्ततस्तूष्णीं परिक्रमणम् ॥ ततो बधूवरो स्वस्थाने
उपविश्य वरः ब्रह्मणान्वारब्ध आज्येन प्राजापत्यं जुहुयात् ॥
प्रजापतये नम इदं ॥ अत्र प्रोक्षणीपात्रे हुतशेषाज्यप्रक्षेपः ॥ इति ॥

॥ अथ सप्तपदाक्रमणम् ॥

तत्रादौ अग्नेरुत्तरतः सप्ततंडुलपुंजान्कृत्वा । वरः-जलमादाय ॥
अद्येत्यादि ० तिथौ प्रतिगृहीतायामस्यां वध्वां स्वदारसिद्धयर्थं सप्ता-
चलपूजनं करिष्ये ॥ हस्ते अक्षतान्गृहीत्वा ॥ हिमवते ० निषधाय ०
विंध्याय ० माल्यवते ० पारियात्रिकाय ० गंधमादनाय ० हेमकूटाय ०
॥ ७ ॥ सप्ताचलेभ्यो नम इति मंत्रेण यथाशक्त्या संपूज्य प्रार्थयेत् ॥
हिमवान्निषधो विन्ध्यो माल्यवान्पारियात्रिकः ॥ गंधमादनमन्ये च
हेमकूटादयो नगाः ॥ इति संप्रार्थ्य । अनया पूजया सप्ताचलाः
प्रीयन्ताम् ॥ ततस्तेषु कृतसप्तमंडलेषु सप्तपदान्याक्रमणं वध्वा वरः
वक्ष्यमाणमंत्रैः कारयेत् । तेच मंत्राः-
घनं धान्यं च मिष्टान्नं व्यञ्जनाद्यं च यद्गृहे ॥

मदधीनं च कर्तव्यं ब्रवीमि प्रथमे पदे ॥ १ ॥ ईशे० विष्णवे० ॥
 कुटुम्बं रक्षयिष्यामि सदा ते मञ्जुभाषिणी ॥
 दुःखे धीरा सुखे हृष्टा द्वितीयेऽपि ब्र० ॥ ऊर्जे० विष्णवे० ॥
 पतिभक्तिरता नित्यं क्रीडिष्यामि त्वया सह ॥
 त्वदन्यं न नरं मन्ये तृतीयेऽपि ब्र० ॥ ३ ॥ रायस्पोषाय० ॥
 लालयामि च केशान्तं गंधमाल्यानुलेपनैः ॥
 कांचनैर्भूषणैस्तुभ्यं चतुर्थेऽपि ब्रवीम्यहम् ॥ ४ ॥ म योभवाय० ॥
 आर्त्ते आर्ता भविष्यामि सुखदुःखविभागिनी ॥
 तवाज्ञां पालयिष्यामि पञ्चमेऽपि० ॥ ५ ॥ पंचपशुभ्यो० ॥
 यज्ञे होमे च दानादौ भविष्यामि त्वया सह ॥
 धर्मार्थकामकर्मेषु पदे षष्ठे ब्र० ॥ ६ ॥ षडरायस्पोषाय० ॥
 अत्रांशे साक्षिणो देवा मनोभावप्रबोधिनाः ॥
 वंचनं न करिष्यामि सप्तमेऽपि ब्र० ॥ ७ ॥ सखिभ्यो० विष्णवे० ॥
 ततो आचार्यः द्वयो शिरसि अभिषिचेत् ॥ वरः प्रेषपूर्वकमेनां सूर्य-
 मुदीक्षयति ॥ अस्तमिते सूर्ये ध्रुवमुदीक्षयति ॥ वधूः पश्यामि ॥
 अग्नये स्विष्टकृते इदमग्नये स्विष्टकृते नमम ॥ इति ॥

॥ अथ चतुर्थीकर्मप्रयोगः ॥

विवाहदिवसाच्चतुर्थदिनस्यापररात्रे गृहाभ्यन्तर एव कार्यम् ॥
 बरो वध्वा सहोद्धर्त्तनपूर्वकं मंगलं स्नात्वाऽइतपट्टादिवाससी परिधाय
 गृहं प्रविश्य धृतमंगलकुंकुमतिलकोवेदिसमीपे शुभासन उविश्य
 स्वदक्षिणतः पत्नीं चोपवेश्य आचम्य प्राणानायम्य ॥ जलमादाय ॥
 अद्येत्यादि० ममास्या भार्यायाः सोमगंधर्वाभ्युपभुक्तदोषपरिहारद्वारा
 श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं विवाहैकदेशं चतुर्थीकर्म करिष्ये ॥ तत्रादौ निर्वि-

धनार्थं गणपतिपूजनं कृत्वा । जामातृहस्तपरिमितां वेदीं विधाय ।
तदुपरि पंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निं संस्थाप्य । आधारावाज्यभागौ हुत्वा ।
प्रणीतोत्तरत उदकपात्रं संस्थाप्याज्येन पंचाहुतयो देयाः । अग्नये
प्रायश्चित्ताय नम इदमग्नये प्रायश्चित्ताय नमम ॥ वायवे प्रायश्चि-
त्ताय० सूर्याय प्रायश्चित्ताय० चंद्राय प्रायश्चित्ताय० गंधर्वाय प्राय-
श्चित्ताय० ॥ ९ ॥ ततोऽग्नौ चरुमभिघार्य स्थालीपाकेन जुहुयात् ॥
प्रजापतये नम इदं प्रजापतये नमम (उदकपात्रे त्यागः) ॥ तत
आज्यस्थालीपाकाभ्यां स्विष्टकृद्धोमः ॥ अग्नये स्विष्टकृते नम इदम-
ग्नये स्विष्टकृते नमम (प्रोक्षणपात्रे त्यागः) तत आज्येन नवा-
हुतयः । अग्नये० वायवे० सूर्याय० अग्नीवरुणाभ्यां० पुनः अग्नी-
वरुणाभ्यां० अग्नये अयसे० वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो
देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यो० वरुणादित्यायादितये० प्रजापतये०
॥९॥ ततः संस्रवप्राशनम् ॥ ब्रह्मणे पूर्णपात्रदानम् ब्रह्मग्रन्थिविमोकः ।
अग्निवायुसूर्यचंद्रगंधर्वप्रजापतिभ्यो नम इति मंत्रेण पवित्राभ्यां शिरः-
संमृज्य इत्यैशान्यां दिशि प्रणीतान्युक्ती कुर्यात् ॥ ततस्तरणक्रमेण
बर्हिस्तथाप्य घृताक्तं हस्तेनैव जुहुयात् ॥ तत आपल्लवेन जलमानीय
मूर्ध्नि वरो वधूमभिषिचति ॥

“ अथ कंसारभक्षणम् ”—कन्यामात्रा चतुर्वारं परिवेषणानन्तरं
स्थालीपाकं पूर्वं वरो वधूं प्राशयति (प्राणैस्ते प्राणान्संदधामि । अ-
स्थिभिस्तेऽस्थीनि संदधामि । मांसैस्ते मांसानि संदधामि । त्वचा ते
त्वचं संदधामि) प्राणेभ्यो० अस्थिभ्यो० मांसेभ्यो० त्वचे० इति
मंत्रचतुष्टयेन प्रतिमंत्रान्ते चतुर्वारमन्नं प्राशयति ॥ तदनन्तरं स्वस्ति-
स्तुत्या० इति मंत्रेण चतुर्वारं वरं कन्या प्राशयति ॥ ततो हस्तौ

प्रक्षाल्य आचमनं कुर्यात् ॥ अथ कंकणमोक्षणादीनि युतग्रंथिविमो-
कादीनि आचारप्राप्तानि कुर्यात् ॥ तत्र मंत्रः ॥ कंकणं मोचयाम्यद्य
रक्षां वै न कदाचन ॥ त्वयिरक्षां स्थिरां दत्त्वा स्वस्थानं गच्छ कंकण ॥ १ ॥
इति तत उत्थाय बधूदक्षिणहस्तस्पृष्टश्रुवेण घृतफलपुष्पपूर्णेन पूर्णाहुतिं
कुर्यात् । भस्मना त्र्यायुषं कुर्यात् ॥ वृत्तस्यां आचार्यादि ब्राह्मणेभ्यो
यथोत्साहं दक्षिणां दद्यात् ॥ तेभ्य आशिषो गृहीत्वा । दंपती गृह-
मध्ये गत्वा गणपत्यादिपुरःसरमुभौ पित्रादीन्प्रणम्य । इष्टजनैः सह
भुजीयाताम् ॥ ततो वरः शास्त्रोक्तशुभकाले पित्रा दत्तां बधूं गृहीत्वा
याने उपविश्य मंगलवाद्यघोषपुरःसरमंगलगीतपठनपरैः पुरंग्रीजनैराचा-
र्यादिविप्रैः सुमंगलसूक्तान्पठद्विश्च साकं स्वगृहद्वारमागत्य यथा
कुलाचारं कृत्वा गृहं प्रविशेत् ॥ विवाहानन्तरं वरबधूम्यां त्रिरात्रं
षड्रात्रं द्वादशरात्रं संवत्सरं वा ब्रह्मचर्यं रक्षणीयं मैथुनं न कार्यमि-
त्युक्तम् ॥ तत्र यदि केनापि हेतुना आवसथ्याधानं कर्तुमशक्तस्तेन
बधूसंगमार्हा प्राप्तवयस्का युवतिश्चेत्तदा चतुर्थीकर्मन्तरं तस्यामेव
वध्वा संयोगः कार्यः स च संस्कारांगत्वेन कर्तव्यो नतु कामित्वमत्येति
धर्मशास्त्राणामशयः ॥ यश्चावसथ्याधानं त्रेताग्निसंग्रहं च कर्तुमिच्छु-
स्तेन विवाहात्पंचमादिदिवसे शास्त्रोक्तशुभमुहूर्ते आवसथ्याधानं तदनु-
श्रौताधानं कृत्वाऽनन्तरमेव वध्वा संयोगः कार्यस्तदर्थमेव पारस्करा-
चार्येण विवाहानन्तरमपि षड्रात्रं द्वादशरात्रं संवत्सरं वा यावद्
ब्रह्मचर्यरक्षणपक्षा दर्शिताः ॥ कामातुरोऽपि समानवयस्कां बधूमुप-
लभ्यापि श्रौतस्मार्ताधानमकुर्वाणोऽप्यन्ततस्त्रिरात्रं विवाहानन्तरं ब्रह्म-
चारी भूत्वा चतुर्थदिने रात्रौ चतुर्थीकर्मन्तरमेव भार्यामुपेयादिति-
निरुद्धः पक्षः ॥ षोडशसंस्कारानकुर्वाणो जनः प्रत्यवायदोषग्रस्तो भवति ॥

પાણિત્રહણ સંસ્કાર.

જે જીવન છે તે પુરુષાર્થને વાસ્તેજ, કારણ કે મનુષ્ય, પશુ, પક્ષિ આદિ અનેકાનેક જીવ સૃષ્ટિ સ્થાવર જંગમાત્મક સંકલ જગતનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે=સોડકામયતંત્ર વહુ સ્યામ । સ તપોડતપ્યત સ તપસ્તત્ત્વ इदं सर्वमसृजत तैत्तिरीય ૨-૬-૨ એ અપૌરુષેય પરમવાક્ય પ્રાપ્ત થાય છે. એથી,

પરમ પિતા.

પરમાત્મા પરબ્રહ્મને વિચાર થયો કે ઈકોડહં વહુ સ્યામ, પ્રજાયે એતિ । હું એક છું તે અનેકરૂપે થાઉં, તેની સાથેજ વિશ્વની લીલા આરંભાઇ, એથી પરમાત્મા તેજ પરમ પિતા.

પિતાથી પ્રાપ્ત થયેલ સંપૂર્ણ સત્તા અને અધિકાર.

પરમાત્માની અનેક કૃતિઓમાંથી એક મહાન અદ્ભુત વસ્તુ તે માણસ. માણસની વિશિષ્ટતા તેના વિવેક અને વિચાર શક્તિમાં સમાયલી છે. દુનિયામાં સૂર્ય, પૃથ્વી આદિ સાત અદ્ભુત ચીજો ગણાય છે, પરંતુ એ અદ્ભુતતાનું ધ્યાન કરનાર માણસ શું એક અદ્ભુત ચીજ નથી ? એમાં જો સ્નેહ, અનુરાગ, અને અને શોર્ય જન્મે તો 'નર' પદ ખરેખર ધારણ કરી નૃસિંહ બની શકે.

માણસની અધમમાં અધમ દશા તે પશુ વૃત્તિ ઉત્કૃષ્ટ પદ તે તેનું દેવપદ. માણસ પર વિચાર કરવા કવિઓ તેમજ તત્વજ્ઞોના ડહાપણ કુલ્લક ગણાયાં છે. પાશ્ચાત્ય દષ્ટિએ માણસ એક વિચારક ગૌરવ વાળો સાહસિક અને લોભ લાલચ આદિ કુલ્લક વૃત્તિવાળો.

ભાસે છે, પૌરસ્ત્ય દષ્ટિથી પરબ્રહ્મનો દિવ્યાંશ જણાય છે. પ્રથમ દષ્ટિમાં ભૌતિક દષ્ટિનું ક્ષેત્ર છે. તે બીજામાં આધ્યાત્મિક દષ્ટિનો વિચાર છે, પરંતુ એટલું તો યથાર્થ છે કે, માણસ મનુષ્યત્વથી ધ્રુવપદ પામી શકે છે. આજ ગુણ વડે તે સિંહ આદિ કુર પ્રાણિ વશ કરી શકે છે, પહાડો ચઢી શકે છે, સમુદ્રો ખેડી શકે છે, વાયુ વશ કરી શકે છે, અને વિદ્યુતને તે પોતાને અર્થે વાપરી શકે છે, માણસાદ્યથી તે મહાન્ પ્રેમા, ધર્મવીર, દેશભક્ત, યોગી, નર અને હેવટે નારાયણ પણ થઈ શકે છે.

સ્વતંત્રતા અને અધિકારથી પ્રાપ્ત થતી કર્તવ્યતા.

શ્રી પરબ્રહ્મ પરમાત્મા શ્રી કૃષ્ણ પ્રભુ કહે છે કે પૌરુષાદ્ વચ્ચે સિદ્ધિઃ મનુષ્ય પુરુષાર્થથી અને યોગથી અષ્ટ સિદ્ધિ સંપાદન કરે છે. એથી સિદ્ધ થાય છે કે માણસની ખરી કિંમત તેની આત્મિક સ્વતંત્રતામાં અને લઘુતામાં છે. કહ્યું છે કે ‘લઘુતાસે’ પ્રભુતા વસે ! આત્મિક સ્વતંત્રતાનો અર્થ તોછડાઇ, અથવા ઉચ્છ્રંખલતા નહિ, પરંતુ નમ્ર બની ઉંચી આકાંક્ષાઓ, તેની સાથે નિરાશ ન થતું એ કારણ કે ગગન વિંધવા ઇચ્છનાર, ઝાડની ટોચ વિંધવા ધારનાર કરતાં વિશેષ બાણ નાખી શકે છે. એ પ્રમાણે આત્મ-શ્રદ્ધાથી દરેક માણસે પોતાનો સ્વતંત્ર વિચાર ભઠ્ઠેર કરતાં, અમુક પ્રશ્ન પોતે વિચારતાં, પોતાનો મત બાંધતા, ન્યાય સમજતાં અને અધિકાર સમજતાં શીખવું જોઈએ. અને એવા પ્રકારની સ્વતંત્રતામાંથીજ લવભૂતિ, કોલંબસ વગેરે અનેકાનેક મહાન્ પુરુષો અને તેમના વાક્યો, જેવાં કે ‘ઉત્પસ્યતે મમ કોડપિ સમાનધર્માઃ’ મારા જેવો કોઈ ઉત્પન્ન થશે તે મહારા લખાણની કિંમત આંકી શકશે કારણ કે કાળ અગ્રાધ છે અને પૃથ્વી વિશાળ છે—તેમજ તેમની કૃતિ-અમેરિકાનું શોધન વગેરે અનેકાનેક દાખલાઓ—પ્રાપ્ત થાય છે.

કર્તવ્યતામાં મનોબળ.

મન એજ મનુષ્યના 'અંધ મોક્ષિનું' કાનણ છે. અમેરિકાનું શોધન વગેરે અનેકાનેક દાખલાઓ વિચારતા માલમ પડે છે કે આવાજ બળ વડે ગમે તેટલી ગરીબ સ્થિતિમાં પણ માણસ પોતાની માણસાઈ જાળવી શકે છે. આ ગુણ વડેજ દુર્ગુણો મહાત થઈ શકે છે અને સત્યતા અને સાલસાઈ પ્રહણ થાય છે અને પ્રભાવ પ્રકટે છે. આપણા શાસ્ત્રમાં આવાં અનેક વચનો છે. 'મન एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः । आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुः ।' આ પ્રમાણે મનુષ્ય ઇશ્વરી કાનુનો પાળી અભય સામ્રાજ્ય સત્તા ભોગવી શકે છે.

જે પ્રમાણે કુલોને વિષે સુગંધ, તલમાં તેલ, દુધમાં ધી, શેરડીમાં ગોળ ગુપ્ત પડ્યા રહ્યાં હોય છે, તેજ પ્રમાણે લાકડામાં અગ્નિ સળગવાની વાટ જોતો ગુપ્ત પડ્યો રહ્યો હોય છે પણ લાકડાને જે સળગાવવામાંજ ન આવે તો કરોડો વર્ષ સુધી તે પડી રહે તો પણ તેનામાં અગ્નિ છે એવું કેને ભાન થાય ? આપણામાં રહેલ આશ્ચર્યકારક સામર્થ્યોને પ્રકટાવવાનો આપણે પ્રયત્નજ ન કરીએ તો પછી તે, 'समाजिन स्थितं जगत्' આપણામાં છે, એવું આપણને શી રીતે ભાન થાય ? એક ગોટલો બતાવી કહીએ કે આ ગોટલામાં હજારો મણુ મીઠ કેરીઓ આપવાનું સામર્થ્ય રહેલું છે તો તે જેમ અમળ્યા માણસ આપણી વાતને હસી કાઢે છે તેમ મનુષ્યના મનમાં સર્વ પ્રકારનાં લૌકિક તથા અલૌકિક સામર્થ્યો રહેલાં છે તે ન માનતાં મનુષ્યના મનની શક્તિઓને ખાવું, પીવું, વિષય સુખો ભોગવવાં, વ્યવહારના પ્રાપ્ત કાર્યો કરવા અને મરણુ આવે મરતું એટલીજ મર્યાદા વાળી માને છે. મનમાં રહેલાં અગાધ સામર્થ્યોને મનુષ્ય ન્યારે સમજવા લાગે છે ત્યારે મધ્યાન્હના સૂર્ય પ્રતિ નેત્ર માંડવાથી જેમ દ્રષ્ટિ ઝંખવાઈ જાય છે, તેમ મતિ ચકિત થઈ જાય છે જેમ દહીંને વલોવવાથી તેમાંથી માખણ નીકળ્યા વિના રહેતુંજ નથી તેમ પ્રયત્ન કરવાથી આંતરમાંથી

જે કાંઈ સામર્થ્ય તથા યુદ્ધિ જોઈતાં હોય છે તે નીકળ્યાં વિના રહેતાંજ નથી.

આપણું અંતર સર્વ સામર્થ્યવાન અને જ્ઞાનના મહાસાગર જે પરમાત્મા છે તેમની સાથે નિરંતર સંબંધ વાળું છે. જેમ મોટા સરોવરની સાથે સંબંધ કરી રહેલા પાણીના નળની ચકલીમાંથી જેને જે સમયે જોટલું જોઈએ તેટલું પાણી મળે છે, તેમ પરમાત્માની સાથે સંબંધ કરી રહેલાં આપણા અંતરમાંથી આપણને જે સમયે જોટલું જોઈએ તેટલું સામર્થ્ય અને યુદ્ધિ મળે છે. પરંતુ જેમ ચકલી ઉઘાડ્યા વિના એક ટીપું પણ જળ મળતું નથી તેમ પ્રયત્ન વિના અંતરમાંથી કશુંજ મળતું નથી.

મનોબળનો નિશ્ચય આત્મશ્રદ્ધા.

જેમ દીપકમાંથી પ્રકાશનાં કિરણો નીકળ્યાં કરે છે તેમ આપણા મનમાંથી અમુક પ્રકારના સામર્થ્યોવાળાં વીજળી જેવાં કિરણો નીકળ્યાં કરે છે. એથી દરેક વસ્તુ સાંધ્ય છે, પરંતુ પોતાંકી વૃત્તિઓ યોજવી જોઈએ. અને એથીજ યોજક સ્ત્ર વુલ્લમઃ આવાં વાક્યો છે. એમાં ભય અને અવિશ્વાસ ન હોવાં જોઈએ.

ઉચ્ચ મનોરાજ્યને સિદ્ધ કરવા ઇચ્છનાર મનુષ્યે ભયને અને નિરસાહને ફળસિદ્ધિમાં મોટા વિઘ્ન રૂપ જાણીને તેમને પોતાના અંતઃકરણમાં એક - ક્ષણ પણ સ્થાન નહિ આપવું જોઈએ. તેમજ શ્રદ્ધાને તેણે સ્વલ્પાંશમાં પણ નહિ ત્યજવી જોઈએ. તેણે જાણવું જોઈએ કે ભય અને નિરાશા ઉન્નતિના વેગથી દોડતા રથને અટકાવનાર વચ્ચે આડા આવનાર મોટા પથરા છે, અને જે સુખ પ્રતિ તેણે પ્રયાણ આરંભ્યું છે ત્યાં ન પહોંચવા દેનાર માર્ગમાં આડી આવનાર ઉડી ખાઈ છે. ફળસિદ્ધિના સમયને આપણે નિરાશા ધરીને લાંબો દરીએ છીએ. જ્યારે કરવા માંડેલું કાર્ય છોડી દેઈએ છીએ ત્યારે આપણે આપણા મનની સ્થિતિને અધિક અધિક સંકુચિત કરતા જઈએ છીએ. જ્યારે આપણે

આગળ વધવાનું અટકાવીએ છિયે ત્યારે આપણે પાછળ હઠવા માંડીએ છીએ, ઉત્તતિ પ્રતિના પ્રયાણને અટકાવતાં અવનતિ પ્રતિ આપણું પ્રયાણ થાય છે.

ઉચ્ચ ઉદ્દેશ અથવા ઉચ્ચ મનોરાજ્ય સિદ્ધ થવું અસંભવિત છે એવું જેઓ માને છે તેમનું તે માનવું કામપણુ પ્રકારના આધારવાળું નથી. આપું માનવું એ ભયથી ઉત્પન્ન થએલા ભ્રમને લીધે થાય છે.

ગાડીમાં બેસીને આપણે આગળ માર્ગ કાપીએ છીએ ત્યારે આપણા માર્ગમાં જે વૃક્ષ વગેરે આવનાર હોય છે તેજ આપણને દૂરથી દ્રષ્ટિએ પડે છે. આગળ ચાલવા માંડતાં આ વૃક્ષો આપણને સમક્ષ થયા વિના રહેતાંજ નથી. તેમ આપણી આંતર દ્રષ્ટિને જાણાયલું મનોરાજ્ય પ્રયત્ન કર્યા કરતાં આપણને પ્રત્યક્ષ થયા વિના રહેતુંજ નથી.

વ્યાવહારિક પ્રાતિભાસિક સત્તા (વિશ્વાસ ગૌરવ)

જે પ્રમાણે આપણું મુરખાવિંદ જોવાને આપણી સામેના કાચને સ્થિર, અવિકારી અને સ્વચ્છ રાખવાની જરૂર છે તે પ્રમાણે આપણું મનોરાજ્ય સ્થિરાદિ ભાવવાળું હોવું જોઈએ. કારણકે અસ્વચ્છતા અને અસ્થિરતાના રોગે વિપરીત ભાસે છે.

એથી ચિત્ત લક્ષણાએ યુક્ત ચિત્તસ્ય લક્ષણમ સ્વચ્છત્વમવિકારિત્વં શાંતત્વમિતિ શ્રીમદ્ ભા० સ્કં० ૩ શ્લો ૬ સ્ત્રો० ૨૨) શાંત અવિકારિ અને સ્વચ્છ ભાવવાળું હોવું જોઈએ. તે ન સમજાયથી જેમ મોટર, તેમજ આગગાડી ચલાવવાને કામ પણુ પ્રયત્ન કરે તો તે ચાલે છે, પરંતુ તેની દિશા ફેર પડી જાય છે, અને વિપરીત જણ મળે છે, પરંતુ કોની પણ પાસે એનું જ્ઞાન સંપાદન કરનાર પોતે ચલાવવાને પ્રયત્ન કરે તો પોતાની ધારેલી દિશાએ

પહોંચી જાય છે. અને એથીજ સદગુરુની સત્સંગની અને તેમજ સંસ્કારની ઉત્કૃષ્ટતા આપણા પ્રાચીન મહર્ષિઓ અનેક પુસ્તકોમાં અનેક દૃષ્ટાંતોથી આપી ગયેલા છે, એ ન સમજવાથી કેટલાકા કહે છે કે અમે ધણીવાર અમુકને ન મળવા ધારીએ છીએ ત્યારે તે પહેલાંજ અમારા સન્મુખ આવી રહે છે. એમાં મનોરાજ્ય તો અમારું ન મળવું એ હતું, એથી મનોરાજ્ય સિદ્ધ માનવું એ બૂલ ભરેલું છે. પરંતુ એમાં પોતીકી વિપરીત ભાવનાનુંજ કારણ છે. પોતીકા ભાવ અનહદ હોવાથી કેટલીક ફેરા તો ન આવ્યા છતાં યે આવ્યા એમ ભાસે છે એમ તેનાજ વિચારોથી તેનુંજ મનન તથા ચિંતન થતુ હોવાથી પ્રત્યક્ષપણું પ્રાપ્ત થાય છે. અને ક્રોધ ભ્રમ ન્યાયે તો પોતેજ તદ્રુપ બની જાય છે. અને તેની સાથેજ દરેક વસ્તુને પણ તે રૂપજ જુએ છે. કંસારિ ભગવાને શ્રી રામાવતારમાં તેમજ (આસીનઃ સવિશસ્તિષ્ઠન્ મુંજાનઃ પર્યટન્ મહીમ્ । ચિંતયાનો હૃષીકેશમપશ્યત તન્મયં જગત્ ॥ શ્રી. મા. દ. પૂ. અ. ૨-૨૪.) કંસે પણ એ પ્રમાણેજ સૂતાં, એસતાં, જમતાં, અને પૃથ્વી પર ફરતાં આખા જગતને શ્રી હરિરૂપજ જોયું હતું, એમાં બેઠ માત્ર એટલોજ હતો કે શ્રી રામચંદ્રજ પ્રભુએ હે સીતે ! હે સીતે ! એમ જુદા વગેરેને સંબોધન કર્યું ત્યારે દેવી પાર્વતીએ શ્રી શંકર પરમાત્માને કહ્યું કે તમે જેને ઘણું દેવ માનો છો તેમને આવો વ્યામોહ કેમ ? ત્યારે શંકર પરમાત્માએ એ મોહ નથી પણ લોકસંગ્રહ ક્યાં છે એમ કહ્યું એથી પાર્વતીએ સીતાનું સ્વરૂપ ધારણ કરી શ્રી રામચંદ્રજ પ્રભુને આહવાન કર્યું. તે વખતે શ્રી રામે માતા કહી પ્રજ્ઞામ કર્યા, એ સર્વજ્ઞની સિદ્ધતામાં ન્યૂનતાનું ભાન નહીં કરવા સાથે મનુષ્યોને હું કોણ છું ? અને મારું કર્તવ્ય શું છે ? એની આવશ્યકતા નથી દેખાડતા ?

ગૌરવ સિદ્ધિ.

કર્તવ્યા કર્તવ્યનું ભાન બૂલવાથી આપણે દુઃખનો અનુભવ શું નથી કરતા ? આપણે વ્યહવાર સુખરૂપ ચાલતો હોય તો પણ

(લક્ષ્ણેશઃ ક્ષિતિરાજતાં ક્ષિતિપતિઃ ।) સમગ્ર ભૂમંડલનાં માલિક થઈ જવાની ઇચ્છાએ, વિના પ્રયત્ને એકદમ દ્રવ્ય મેળવી સુખ પ્રાપ્ત કરવાને પ્રવૃત્ત કરીએ છીએ. એનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે દ્રવ્ય મેળવવામાં, મેળવેલામાં, વધારવામાં, રક્ષવામાં, ખર્ચવામાં, ઉપભોગમાં અને નાશમાં આયાસ, ખેદ, ત્રાસ, ચિંતા અને ભ્રમ થાય છે. મેળવવામાં અને વધારવામાં આયાસ થાય છે; રક્ષવામાં ત્રાસ અને ભય થાય છે; તેના ખર્ચ તથા ઉપભોગમાં ચિંતા થાય છે; અને નાશમાં ભ્રમ થાય છે. દ્રવ્ય મેળવવાને વાસ્તે ચોરી, હિંસા, જીરણ, દંભ, કામના અને ક્રોધ એવા અનર્થો થાય છે. અને મેળવેલા અર્થને વિષે ગર્વ, મદ, અભિમાન, ભેદ, સ્નેહનો ત્યાગ, વૈર, અવિશ્વાસ સ્પર્ધા અને પરસુખનું અસહન તથા સ્ત્રી, ઘૂન અને મઘ એ ત્રણ વ્યસન એવા નવ અનર્થ છે. અને ઉપલા છ મળી પંદર અર્થ સાધવાનાં કારણો છે, તે અનર્થરૂપજ છે, એથી સિદ્ધ થાય છે કે સુખને શોધવામાં દુઃખનીજ દિશાએ જઈએ છીએ. એથી ગૌરવ એજ સિદ્ધિ છે.

પારમાર્થિક પ્રાતિભાસિક સત્તા.

પરમાર્થ દશામાં આપણે પથર અગર માટીની આપણા હાથ-થીજ તૈયાર કરાયેલી કરાવાયેલી મૂર્તિમાં, આપણે ઇશ્વરને જગત-નિયંતા, સર્વેશ્વર, સર્વ શક્તિમાન અને સર્વવ્યાપિ કહેવા તથા માનવા છતાં, ઇશ્વર નથી એમ માનીએ અગર મનાય, એમાં આપણેજ સંકલ્પ અને ભાવના.

કોઈ એક ધનલોભી મનુષ્ય રસ્તેથી જતો હોય અને એક ગોળા માથાપર આવી પડે, માથું ફૂટી લોહી નીકળે, જીવવાની આશા પણ ઘાથી નહિ રાખી શકાતી હોય, પરંતુ તેજ પડેલા ગોળા સુવર્ણના હોય તો, તરતજ તે લઈ સુખ માને. તે સુવર્ણ ધન દુઃખોત્પાદક અને મૃત્યુકારક હોવા છતાં પ્રત્યક્ષ દુઃખરૂપ વેદનાનું પણ તેને સ્મરણ

નથી રહેતું, તેજ પ્રમાણે મૃતિને કિંચે જેને ભાવના છે, તેને પ્રત્યક્ષ પ્રત્યક્ષપણે, અને તે પણ ન દુઃખપ્રદ કે ન મૃત્યુકારક હોવાથી તે પ્રિયેષ તેઓને સુખનો અનુભવ કેમ નહિ આવે ? એથી ભાવ એજ પ્રાધાન્ય છે. મનની ભાવના વડેજ કર્તાપણું, અકર્તાપણું આદિ લક્ષ આ તમામ જગત પ્રપંચની ઉત્પત્તિ અને માનસિક કર્મની અર્થ સાધકતા સિદ્ધ કરવામાં આવેલી છે. ભાવના નિરંતર ઉભા કરવી એજ મનનો સ્વભાવ, ધર્મ અથવા તેની ક્રિયા છે. અને અંતઃકરણની સામાસ વૃત્તિ [એટલે ચેતનના આભાસ સહિત વૃત્તિ] નેજ ભાવના એવી સંજ્ઞા અપાય છે. અંતઃકરણની વૃત્તિ બાહ્ય વિષયોને પહોંચીને પાછી ચક્રાકાર બની ગુણાંટ બાહ્ય પદાર્થના આકારને પહોંચે છે, તદાકાર બને છે. જેવી જેવી આપણી ભાવના થાય તેવે તેવે રૂપે બ્રહ્માત્મ તત્ત્વ વિવર્તને પામે એવો એ વસ્તુનો સ્વભાવ છે. બ્રહ્મમાં ભાવના પ્રમાણેજ તે તે પદાર્થોના આકારો રહુરે છે. વાસ્તવિક રીતે બેતાં તેઓનું કોઈ નિયત ગુણ રૂપ મૂળે છેજ નહિ. માત્ર 'ભાવના' ભાવના રૂપજ છે. જે વસ્તુમાં કે વાતમાં સાચાપણાની ભાવના કે અધ્યાસ થયા હોય તે વસ્તુ કે તે બાબત વળ કરતાં પણ અધિક દ્રઢ થઈ પડે છે. અને જે વસ્તુ મિથ્યા સમજાઈને બાધિત થઈ હોય તે વસ્તુ કે તે બાબત કાંઈપણ દ્રઢ ન લાગતાં શૂન્ય રૂપ થાય છે. સરસ્વતીચંદ્રના કર્તા સાક્ષર કવિ ગોવર્ધનરામ માધવરાવ ત્રિપાઠીના અક્ષરમાં કહીએ તો પ્રીતિ અને વિશ્વાસ ખોટામાંથી સારો અર્થ શોધાવે; અપ્રીતિ અને અવિશ્વાસ સારા હેતુમાં ખોટાનું ભાન કરાવે.

જેમ નદીનો પ્રવાહ એક ચકરી તરંગરૂપ આકારને મૂકીને તરતજ બીજી ચકરી રૂપ આકારનું ગ્રહણ કરે છે તેમ ચિત્તની વૃત્તિ (ભાવના) પણ એક આકારને છોડીને બીજાનું અને બીજાને છોડીને ત્રીજાનું એમ નિરંતર ગ્રહણ કરતી રહે છે. [અમિયૈકો ભુવનં પ્રવિષ્ટો રૂપં રૂપં પ્રતિરૂપો વમૂવ । એકસ્તથા સર્વ-મૃતાન્તરાત્મા રૂપં રૂપં : તિરુપો બહિશ્ચ ॥ ય૦ વે૦ કટોપનિષદ્] જેમ જગતમાં રહેલો એકજ અગ્નિ રૂપ રૂપ પ્રત્યે તેવાં તેવાં રૂપો આવે છે,

તેમ સર્વ ભૂતની માંડ તથા બહાર રહેલો એકજ પરમાત્મા ૩૫૩૫
પ્રત્યે તેવાં તેવાં ૩૫નો શાય એમાં જેમ આત્માને વિષે કહ્યું છે,
તેમ એ વાત ભાવનાને પણ એમજ લાગુ પડે છે, અંતઃકરણની વૃત્તિ
ચેતનના આભાસવાળી હોઇને [તાદાત્મ્ય સંબંધને પામીને] આત્માનો
૩૫ ૩૫ પ્રત્યે તેવાં તેવાં ૩૫ થવાનો જે ધર્મ છે તે ધર્મવૃત્તિ
[ભાવના] ને વિષે પણ તેવીજ પ્રતીત થાય છે.

જેમ જળ એજ સમુદ્ર, તથા ઉણુતા એજ અગ્નિ છે, તેમ
ચિત્ત મનની ભાવના એજ સંસાર છે. કર્તા, કર્મ અને કરણ;
લોકતા, ભોગ્ય અને ભોગ તથા દૃષ્ટા દૃશ્ય અને દર્શન; એમ નવ
પ્રકારનો અથવા ત્રણ-ત્રિધૃતી ૩૫ સંસાર કેવળ એક ચિત્ત [ભાવના]
૩૫જ છે. જેમ સુવર્ણ પરીક્ષક કટક કુંડલાદિ ઘાટ-આકારનો ત્યાગ
કરીને તે સર્વ સુવર્ણજ છે એમ જાણે છે, તેમ જ્ઞાતી, વિવેકી
પુરુષ જગતમાં રહેલા ભુવનની તથા વનની વિચિત્રતાને
ત્યાગ કરીને તે સર્વ ચિત્તભાવના ૩૫જ છે એમ જાણે છે.
[ચિત્તં જગન્તિ ભુવનાનિ વનાન્તરાણિ સંલક્ષ્યતે સ્વયમુપાગતમાત્મમેદૈઃ ।
કેયૂરમૌલિકટકૈશ્વ લસત્સ્વરૂપં ત્યક્ત્વૈવ કાંચનધિયૈવ જનેન હેમ ॥
યો૦ વા૦ ૩૦ પ્ર૦]

જેને ભાવ નથી શ્રદ્ધા નથી તેના આગળ પ્રત્યક્ષ પણાથી
પણ શું? [નાસ્તિ મૂલમનૌષધમ્] વનરૂપિતિ ઔષધ ૩૫ છે, અને
તેને વૈદ્ય જાણે છે, છતાં આયુર્વેદમાં પ્રમાણ છે કે જેને શ્રદ્ધા નથી
ભાવ નથી, તેને દવા આપવી નહિ કારણ કે રોગીને જેના પર
શ્રદ્ધા હોય છે તેનાથીજ સાર થાય છે. એમાં ડોકરને એવી શંકા
થાય કે અગ્નિ પ્રત્યક્ષ થાય અને શ્રદ્ધા ન હોય તો પણ દજાય છેજ.
પરંતુ તે પણ બનતું નથી, તે યોગીઓ જાણે છે. અને તેથીજ
[તપસ્વિભ્યોઽધિકો યોગી જ્ઞાનિભ્યોઽપિ મતોઽધિકઃ । કર્મિભ્યશ્રાધિકો યોગી
તત્ત્માશોગી ભવાર્જુન ॥ શ્રીગી. અ૦ ૬-૪૬ યોગસ્યઃ કુરુ કર્માણિ
અ૦ ૨-૪૮] શ્રોત્રને વિષે સ્થિત થઇ કર્મને કર એમ પરમાત્માએ
શ્રીમુખે કહ્યું છે.

સ્વાભાવિક સદ્ગુણ વિનાના માણસો બધે ઠેકાણે વિવેક રાખી શકતા નથી. ઇશ્વર તો અગ્નિએ ઠોકર ખાનારના પગમાંથી પણ લોહી કાઢે છે. અને અવિકલેના ફળ જાણે અગ્નિએ, દેખીતા કે અણુદેખીતાં પણ સવ જમીનમાં પોતાના મૂળ નાખે છે. એનું જ નામ સંસ્કાર છે. ફળ દેખાયે અજ્ઞાતી માનવ કારણ ન સમજ્યાથી સંસ્કારો તરફ દુર્લક્ષ્ય થઈ ગયેલું છે તે ન જોતાં ઇશ્વરને માથે આરોપ મૂકે છે, અને પોતાનો પાછલો અવિવેક બુલી જાય છે. અથવા તો તે અવિવેક અને તેના ફળનો સંબંધ જોઈ શકતાં નથી એ વિપરીતાભાસનો પારમાર્થિક દશાનો સિદ્ધાંત.

એ ઉપરથી વિચારતાં, આપણે આપણા યુદ્ધિવાદને—તર્કોને સ્થાન નજ આપી શકીએ. આપણે આપણો ધર્મ જે સર્વ ધર્મોમાં મહાન છે; જેને, રોમ, ઇરાન, નેસ્ત, બેબિલોન અને ઇજિપ્ટ વૃદ્ધ માનતા અને પાશ્ચાત્ય મહાપંડિત મેક્સમુલરે પ્રશંસા કરેલી છે. તેને આપણે શ્રદ્ધાથી માનવો જોઈએ જ્યાં લગણુ શ્રદ્ધા ન ધરીએ ત્યાં લગણુજ શંકા, શ્રદ્ધામાંજ સર્વ ક્રિયાનો સતી ધમનો સમાસ અને એ ક્રીયા તે,-

—સપ્તપદી—

સપ્તપદીમાં કેવળ પ્રેમ અથવા ફરજ-પરિવર્તન રૂપ ધર્મનો ત્યાગ કરીને ધર્મનાંજ તત્વોથી, જે પ્રમાણે કામવાસનાથી રહિત-પણામાં સંસ્કાર કહ્યાં તેજ પ્રમાણે સમાપ્તિ કરી જગતદ્વંદ્વ હોવાથી સ્ત્રી પુરુષ ઉભયથી એકાર્થતાની સિદ્ધિ હોવાથી ધર્માર્થ કામ કાર્યોમાં મનમાં હોમમાં અને દાનમાં, સુખમાં અને દુઃખમાં જે કાંઈ હશે તેમાં સંતોષ પામી સંતોષ આપીશ.

एको देवः सर्वभूतेषु गुढः सर्वव्यापी सर्वभूतान्तरात्मा ॥
कर्माध्यक्षः सर्वभूताधिवासः साक्षी चेतः केवलो निर्गुणश्च ।

એક અદ્વિતીય આત્માદેવ, સર્વ શરીરોમાં ગુદ થઈને રહ્યો છે તથા સર્વવ્યાપી છે, સર્વ જૂતોનો અન્તરાત્મા છે, પુણ્ય અને પાપ રૂપ સર્વ કર્મોનું ફલ આપનાર છે, યુદ્ધિ આદિક સર્વ સંઘાતનો

સાક્ષી છે અને ચૈતન્ય રૂપ છે-આ શ્રુતિ સ્થાવર જંગમ રૂપ સર્વ શરીરોના સંબંધવાળા એક નિત્ય વિભુ આત્માને કથન કરે છે, અને [પતિરેવ પ્રભુઃ સ્ત્રીનામ્] એકજ એ પાત્ર છે.

ચર ભક્ષણ.

ઐક્યતા સમપદીથી આ પ્રમાણે સિદ્ધ કરીને ચર ભક્ષણમાં સમાનતાનો ત્યાગ કર્યો. જેને પોતાના પ્રભુ રૂપ ગણ્યા તેનાથી પહેલાં ભોજન હોયજ નહીં, એ સર્વ કોઈ સહમજી શકે, પણ ધર્મ ક્રિયામાં ધર્મ શાસ્ત્રનું વચન પ્રમાણ માનવું, એ મુખ્ય ધર્મ હોવાથી ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞાનુસાર પ્રથમ વરરાજ વધૂતે પ્રાશન કરાવે છે, અને પછી પોતે પ્રાશન કરે છે, એમાં જે સમપદીમાં સ્ત્રીએ એકજ ધર્મ માન્યો, એથી એ સ્ત્રીને વર પોતે, મંત્રથી પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરે છે. પ્રથમ પ્રાણનું દાન કરે છે, અને પ્રાણ અર્પણ કર્યાબાદ ખાંસ અસ્થિ અને ત્વચાનું દાન કરે છે અને સ્ત્રીની સાથે એ પ્રમાણે ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષરૂપ ચતુર્વિધ પુરુષાર્થ સાધી શકાય છે, એમ દક્ષિતાર્થ બતાવી આપે છે, પણ એમાં સમાનતા બતાવી નથી. સૃષ્ટિમાં સમાનતા, વિકાશનો વિરોધ કરે છે, સૃષ્ટિમાં મહાન્ તત્વો તે સૂર્ય અને ચંદ્ર એનાથી એ બન્ને દેવોથી-મન અને આત્માથી સૃષ્ટિ છે, એ બન્ને તત્વોમાં અસમાનતા છે, એજ ઉદય છે. સમાનતા, એ સર્વ નાશ છે. એમજ સ્ત્રી અને પુરુષ એમાં સમાન ધર્મ નજ ધટી શકે, પથમ સ્ત્રીને, [ચરભક્ષણ ચયુ] તે હવે સ્ત્રીથી પ્રથમ ભોજન નજ થાય. પ્રીતીસહ ભોજન એકજવાર તે હવે બીજવાર સાથે એક પાત્રમાં ભોજન નજ થાય એમ સ્ત્રી પુરુષના ધર્મ નિરૂપણ કર્યા અને એજ પ્રમાણે.

સ્વાં સ્વાં પ્રતિપચન્તે, પરસ્પરાકૂતહેતુકાં વૃત્તિમ્ ।

પુરુષાર્થ એવ હેતુઃ ન કેનચિત્કાર્યતે કરણમ્ ॥

યયાહિ બહવઃ પુરુષાઃ શાક્તીકયાષ્ટિક ધાનુષ્ક કાર્પા-
ણિકાઃ કૃતસંકેત, પરાવસ્કદનાય પ્રવૃત્તાઃ તન્નાન્યત્તમસ્યાકૃત
મવગમ્યાન્યતમઃ પ્રવર્તેતે પ્રવર્તમાનસ્તુ શાક્તિકઃ શક્તિમેવાદત્તે
ન તુ યષ્ટ્યાદિકમ્, એવં યાષ્ટિકોઽપિ યષ્ટિમેવ ન શક્ત્યાદિકમ્
પુરુષાર્થ એવ હેતુઃ ન કેનચિત્કાર્યતે કરણમ્ ।

રાન્ય પ્રાપ્તિમાં પુરુષાર્થ એજ હેતુ છે, એમાં બધાએ સાથે
મળી સૌ-સૌએ પોતાના અધિકાર પ્રમાણે પોતાનું સ્થાન લેવું
જોઈએ. અને એમ સાથે રહીને ધ્યેય એકજ રાખી પોતાનો ધર્મ
બળવે તો ધ્યેય વસ્તુ મેળવી શકે છે, તે પ્રમાણે જોનો જોનો
અધિકાર, જેમ રાન્યમાં રાજા તરફથી તેમ સમ્રાટ રૂપ ઇશ્વર તરફથી;
જેવો જેવો પ્રાપ્ત થયો હોય તે ઇશ્વરરૂપ ધર્મનું પ્રતિપાલન કરવાથી
એય સાધી શકાય છે, એમાં સંશય થયા કરે ત્યારે સંશયાત્મા વિનયંતિ
એમાં આપણે આપણીજ ઉન્નતી સાધી શકતા નથી એમ
સિદ્ધ થાય છે. એથી શંકા કરતા કરતા આપણી ઉન્નતિ નથીજ
થતી અને આપણા વાસ્તે શંકા જાવી પડે છે, એને વાસ્તે
એક શંકાનો ઉલ્લેખ કરવાથી સમગ્ર શંકાનો ઉદ્ભવ નજ
પામે એ હેતુથી જગતના કર્તા બ્રહ્મામાં જો-આપણુને શંકા થાય
અને તે શંકા ખોટીજ હોય તો પછી એમ દરેક શંકા ખોટીજ
ઉદ્ભવે છે એ સિદ્ધ થાય છે.

પુરાણમાં શ્રીમદ્ ભાગવત આદિમાં તૃ. સ્કં. અ. ૧૨ શ્લોક ૨૮
વચ્નં દુહિતરં તેન્વીં સ્વયમ્મૂર્તીં મનઃ ॥

બ્રહ્માને પોતાની પુત્રી પર મોહ થયો, એમ વર્ણન કર્યું છે
એમ પુરાણમાં જો ક્યન છે, તેજ વેદમાં છે અને પુરાણમાં અર્થ
ગૌરવ વિશેષ છે, વેદમાં જો ન સહમંજય તે પુરાણમાં સહમંજય છે.
વેદમાં અને પુરાણમાં અંતર નથી આપણાથી ન સહમંજય એથી
આપણે પુરાણમાં છે તે વેદમાં નથી એમ માની લઇએ છીએ, હવે
એનું એજ વાક્ય વેદમાં છે. ઋગ્વેદમાં—

પિતા યસ્ત્વાં દુહિતરમધિષ્કન—

આ પ્રમાણે છે, એજ પ્રમાણે એતરેય વ્રાહ્મણ: વિગેરે ગ્રંથોમાં છે. એથી પુરાણ એ વેદજ છે, આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું છે. એથી બ્રહ્મમાં શંકા થાય અને એને વાસ્તે પુરાણ પર શંકા કરીએ એટલે વેદ પર પણ શંકા આવી અને આ શંકા કરીએ ત્યારે એના કરતાં સૃષ્ટિકર્મની શંકા મ્હોટી મનાશે કારણ બ્રહ્મદેવનો તો મનો-ભાવ થયો. પણ સૃષ્ટિના ક્રમમાં તો આ શરીરના એ ભાગ થયા અને તેમાંથી ઉત્પન્ન થઇ સૃષ્ટિ; મન કરતાં એમાં મહાન દોષ, એથી આપણે એકજ ધર્મરતી સૃષ્ટિ અને એમાં પુરૂષ તે પુત્ર અને સ્ત્રી તે પુત્રીજ ગણાય.

પણ આપણે વિચાર કરીએ ત્યારે એજ પ્રમાણે તો આપણા શરીરમાંથી ઉત્પન્ન થતી જુ-આદી અનેક પુત્રીઓ આપણે પણ માનવી પડે એ આપણે માનતા નથી તો બ્રહ્માના શરીરમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી તેને આપણે કેવી રીતે માની દોષ આરોપણ કરીએ. એ પુરાણના દ્રષ્ટાંતે બાધ, અને વેદની દ્રષ્ટિથી વેદ પ્રત્યક્ષિતને જગતનું ઉપાદાન કારણ માનવામાં આવે છે અને એમાં રહેલી જે શક્તિ તે સ્ત્રી વાચક હોવાથી એમાંથી ઉત્પન્ન થવાથી પુત્રિ રૂપ માનવામાં આવે છે, એમ શાસ્ત્રથી શંકાતું નિરસન થઇ શકે છે.

એકી બેકા. (પંદર પૈસા)

મા હિંસ્યાત સર્વભૂતાનિ इति सामान्यशास्त्रं विशेष-
शास्त्रं अग्निषोमीयं पशुमालभेत इति, विरोधे हि बलीयसा
दुर्बलं बाध्यते ॥

આ વેદ પ્રમાણે હિંસાનો બાધ અને હિંસા યજ્ઞમાં કરવી એમ બે સિદ્ધાંત મળે છે, એનો અ્યારે બીજા વાક્યોથી સમન્વય કરીએ છીએ ત્યારે આપણી સ્વાભાવિક વૃત્તિ બળવાળી હોવાથી જેના સંસ્કાર પૂર્વ જન્મનાં હિંસા યુક્ત હોય એને હિંસા તરફ સહજ વૃત્તિ હરહંમેશ રહ્યા કરે છે. હવે એને જ્ઞાન થાય અને

હિંસાથી ધીરે ધીરે શાંત થાય એને વાસ્તે એને મર્યાદિત હિંસાનું કથન છે, એ જ્યારે, એની વૃત્તિથી હિંસા તરફ જ વળે અને યત્ન કરે ત્યારે હિંસા થઇ શકે એથી એ માર્ગે ધીરે ધીરે વૃત્તિ શાંત થાય એથી સર્વને હિંસાયજી આવશ્યકજ છે, એમ નથી અને યજ્ઞમાં થતી હિંસા હિંસા રૂપ નહીં હોવાથી પૂર્વ જન્મના સંસ્કારોમાંથી સ્વાભાવિકિ વૃત્તિને વાળરા સાડ માર્ગે બતાવવામાં આવ્યો છે. અને એથી તેનું શ્રેય કર્યું છે એમ આપણે નિરંતરની હિંસા કરીએ છીએ. પશુધારામાં, ખાંડણીઆમાં, ચૂસામાં ઘણી હિંસા થાય છે, એમ હિંસા થયા કરે છે પણ જેમ વ્યાપારી લોક વ્યાપારમાં સરવધ્યા પરથી નફો તોરે કાઢે છે તે પ્રમાણે-જીવનને વાસ્તે જીવનમાં એવી ઘણી હિંસા થાય છે પણ તે હિંસા હિંસામાં ગણી નથી કારણ એ જીવનથી ઘણું પરોપકાર પારકાને જીવાડી શકાય છે. એથી મહાન ધર્મમાં સ્વદેષ અધર્મ સમાધિ જાય છે, આપણે જ્યારે સમાજમાં મેળામાં સ્પર્શસ્પર્શને જળવી શકતા નથી ત્યારે આપણને એમ વિચાર આવે છે કે સ્પર્શ કરવામાં દોષ છે, એ જોવા કરતાં દોષ નથી એ જોવું વધારે શ્રેયસ્કર છે, એને વાસ્તે આપણા મહર્ષિઓ અતિજનસમારંભે સ્પર્શદોષો ન વિચિતે ઘણા માણસોના સમારંભમાં સ્પર્શ દોષ નથી એમ કહે છે એથી એમાં સ્વાર્થ સમાયલો છે, એમ આપણને વિચાર આવે છે પણ એમાં સ્વાર્થતા નથી. આપણું શાસ્ત્રમળ અગાધ છે, એમાં સ્વાર્થતા નથીજ એમાં પોતાની મેળે પોતાની મર્યાદામાં રહી પોતાનો ધર્મ સ્વેચ્છાથી પાળે તેની મરજી અને ન પાળે તેને બલથી મનાવતો નથી, આપણા ધરમાં એક સર્પ ગોળીમાં પકડ્યો હોય તો તે પાણી પી શકતા નથી પણ નદીમાં હજારો સર્પ હોય છે છતાં તે પાણી, પીવામાં સંકોચ આવતો નથી કારણ એનાથી નુકશાન થઇ શકતું નથી. નદીનાં જળનાં અમૃત પરમાણુ આગળ સાપનાં ઝેરી પરમાણુ ઘણાજ ઓછા પ્રમાણમાં વ્યાપ્ત હોવાથી ઝેરને એ અમૃત બનાવે છે અને ધરમાં, ગોળીમાં સર્પનું ઝેર જળનાં પરમાણુથી અધિક વ્યાપ્ત હોવાથી જળનાં અમૃત પરમાણુને ઝેરી બનાવે છે. એજ

પ્રમાણે એ સિદ્ધાંતથી આપણે મહાન ધર્મ છે. અને એથી પૂર્વ જન્મના સંસ્કારના થોડે કાંઈક ફેરે આપણી સ્વાભાવિક વૃત્તિદ્યુત તન્ન વળી ન્ય ત્યારે એમાંથી આપણને હાની ન થાય અને પરિણામે લાભજ રહે એને વાસ્તે ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મમાં સ્ત્રી સાથે હિંસા રૂપ યજ્ઞની માફક અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે. એમાં દ્યુતનો નિયમ, દ્યુતનો અધિકાર આપવાથી ઉત્તરોત્તર હોડથી બનાવ્યો છે. પ્રથમ એક બીજવાર એ ત્રીજવાર ચાર અને ચોથાવાર આઠ એમ ગણતાં ૧૫ પૈસા પૂરા થઈ રહે છે એથી રૂઢિનાં ન્યાં લગણુ યથાર્થ સ્વરૂપમાં ધર્મશાસ્ત્રથી દોષની પ્રતીતી ન થાય ત્યાં લગણુ ત્યાગ કરવો ઉચિત નથી.

સંસ્કાર સિદ્ધિ.

આ સંસારમાં નાના પ્રકારનાં વિષયોથી મનમાં અનેક ઉર્મિઓ ઉભરાય છે. એક શાંત પામતાં પહેલ્લાં બીજી ઉર્મિઓ સમુદ્રના તરંગોની માફક ઉભરાયા કરે છે એમાં પરમ શાંતિ આપનાર સંસ્કાર છે વિષયોથી મન વિરામ પામવું જોઈએ. એ વિરાગ વનમાં એસવાથી સંધાતો નથી.

• વનેऽपि दोषाः प्रभवन्ति रागिणाम् । गृहेषु पंचेन्द्रियनिग्रहस्तपः ।

પણુ ગૃહસ્થાશ્રમી, એ સાધી શકે છે. એજ તપસ્વી છે એજ યોગી છે ગૃહસ્થાશ્રમજ જીવનનું સાધન છે, એમાંજ પરાપકારની પ્રતીતી થયા કરે છે તીતીક્ષ્ણ પણુ એજ અનુભવાવી શકે છે, એથી ઇશ્વરે દયાળુ પરમાત્માએ આપણમાં, સંસ્કાર પાડયા છે મનુષ્ય તે મનુષ્યજ ભલે કોઈને મનુષ્યત્વથી રહિત સૂર્ય જોઈએ પણુ એ સૂર્યજ સરસ્વતીના સંસ્કારે મંત્ર શક્તિથીજ મહાન કવિ કાલોદાસ થઈ ગયા એ આખ્યાયિકા પ્રસિદ્ધ છે.

આશીર્વાદ.

ન્યારથી આપણે ઉત્પન્ન થયા, ત્યારથીજ ક્ષય; ક્ષય થનારા વિનાશી, અને ઇશ્વર તે અવિનાશી તે અવિનાશીજ. આપણે અલ્પજ અને તે સર્વજ. આપણે આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે કાંઈક પણુ કરવાને

સમર્થ નહીં. અને ઇશ્વર સર્વ તંત્ર સમર્થ કતુમર્કતું અન્યથા કર્તુ સમર્થઃ
 સ એવ ઇશ્વરઃ એથી આપણે ઇશ્વરથી મળેલા સર્વ ફળોમાં સ્તરીર
 ફળને પ્રાધાન્ય માનીએ છીએ. ગાય ગમે તે બક્ષણ કરે તો પણ માવજ.
 આંખાની કેરીમાં કીડા પાકતા હોય તો પણ તે કહેવાવાની તો કેરીજ
 આપણે ગાય મુકીને મધેડાને ધુધરી બાંધી ખવડાવવા ન જવાના તે નજ
 જવાના. લીમડાની લીંબોડી મીઠી હશે પણ તેને કેરી નજ કહેવાના
 એ જગતના ન્યાયે આપણે. ન્યાય, આપણે. વ્યવહાર આપણે.
 વિચારથી ભલે બદલાતો હોય પણ, એથી કાંઈ જગત ન્યાય ન મૂકે
 તે નજ મૂકે, જગત તો એ વિશ્વાસ પરજ, આપણે આપણે.
 વ્યવહાર વિશ્વાસથીજ ચલાવીએ છીએ. આપણે આપણી બુદ્ધિથી.
 આપણે અલ્પજ્ઞ અને આપણી બુદ્ધિ પરિણામી એથી કણે કણે નીર્ણય
 કરવા બેસીએ-તો પણ સર્વજ્ઞતાના અભાવે નીર્ણય નજ કરી
 શકવાથી વિશ્વાસ પરજ આધાર રાખવો પડે છે. આગગાડીમાં
 બેસીને જઇએ ત્યારે દ્વારવર સાવધ છે, કે અસાવધ છે, એ આપણે.
 પૂછતાં નથી. તાર મૂકવા જઇએ અને ર. ૨) આપીએ. પણ
 એ કેમ બન્યું ટકારા કર્યા એટલામાં તાર મૂકી ગયો એ-પણ
 પૂછતાં નથી. આપણે જેમાં ગાડીમાં તો નાશ થવા સંભવ છે
 તેમાં પણ વિશ્વાસજ રાખીએ છીએ-તો-પછી આપણે આપણી
 ધાર્મિક ક્રિયામાં અવરય વિશ્વાસ રાખવો જોઇએ. એથી સમ્પૂર્ણ
 આશીર્વાદરૂપ ફળની પ્રાપ્તિ છે.

મૂર્કં કરોતિ વાચાલં પંગું લંઘયતે ગિરિમ્ ।

યત્કૃપા તમહં વંદે પરમાનંદમાશ્રયમ્ ॥

મન્ત્રાર્થઃ સફલાઃ સન્તુ૦ વિશ્વાસેન તુ કૌન્તેય ।

[આશીર્વાદાશ્ર સિદ્ધાન્તાં] પૂર્ણ સર્વં ભવિષ્યતિ ॥

इतिश्रीद्विवेद्युपनामक श्रीउमाशंकरात्मजेन तापीशंकरसर्मणा

संयुहिता पाणिग्रहणलंस्कारपद्धतिः समाप्ता ॥

हरिः ॐ तत्सत् ॥

॥ अथ दंपत्योराशिविदमंत्राः ॥

परशुरामतनुजेन “जगन्नाथेन” शर्मणा ॥

दंपत्योर्दीर्घमायुश्च कल्याणं प्रार्थ्यते सदा ॥

गौरीपुत्रं स्वर्णाभं निलग्रीवं मातंगास्यं देवानां प्राराध्य स्तोत्राणां
स्तुत्यं ग्रामेऽरण्ये ॥ सज्जहारे तोयेऽग्नौ संग्रामे वा विघ्नोपच्छेदार्थं वीरं
तं सर्वत्र स्थाने भक्त्याहं वंदे ॥ पूर्वं ब्रह्मान्डं पिंडं पृथिव चापस्ते-
जो वायुश्चाकाशं पातालं ब्रह्मासावित्रीविष्णुर्लक्ष्मीः ॥ एतान् वंदे
रुद्रं पार्वत्या युक्तं बुध्या सिध्या च क्रीडंतं नित्यं भोगैः काश्मीरामं
विघ्नेशं ॥ १ ॥ नागेंद्रास्यं नित्यं नृत्यं नागाधीशारं कारं कारं सारं
सारं स्तोत्रं वृंदाराणां मंदारं ॥ सिंदुराभं वंदे नित्यं नित्यानंदं श्रेयोर्थी
भूयो भूयो ध्यायं ध्यायं गौरीपुत्रं हेरंबं ॥ २ ॥ ये दैवज्ञाः प्राज्ञास्ते
सर्वे ज्येष्ठं हेरंबं सत्पुत्रं श्रीशंभोः गौर्याः स्मारं स्मारं स्तुत्वाऽभ्यर्च्य ॥
वामं सर्वेषां कार्याणां सिद्धिं प्राप्तास्तं देवाद्यं पाणिग्राहे शास्त्रारंभेऽहं
वंदे ॥ ३ ॥ स्वस्ति श्रीमदवृद्धाद्याः पुण्याघसाऽदित्याद्याः सर्वे वाराः
अश्विन्याद्यैः पुण्यैर्नक्षत्रैर्युक्ताः ॥ विष्कुंभाद्या योगाः कर्त्तव्यैः संयुक्तां
दंपत्योः कामक्रीडार्थं कामक्रीडा लुंदः काम्यं भूयात् ॥ ४ ॥ मार्त्तंड-
स्तारानाथः क्षोणीसृनुः मनुश्चंद्रोर्वागीशो दैत्याचार्यश्छायापुत्रो राहुः
केतुः ॥ नक्षत्रैरश्विनाद्यैस्तारायुक्तः स्वामी सर्वे देवाः सुकल्याणं वो
नित्यारोग्यं लक्ष्मीमायुः ॥ ५ ॥ माकांते पक्षस्यांते पर्याकाशे देशे वासी
वक्त्रं कांतं वृत्तं पूर्णं चंद्रं मत्वा रात्रौ चेतु क्षूत् क्षामः प्रातर्नरः खेटो
राहुः प्राद्यात् क्रूरस्तस्मात् द्वाक्षे हर्म्यस्यांते सज्यैकांते कर्त्तव्याः ॥ ६ ॥
मत्स्यः कूर्मः क्रोडः सिंहो भित्तेस्त्राताः पापघ्नो रामो विप्रो रामः
सीतेशः कृष्णो बौद्धः कल्की ॥ रूपैरेतैर्विश्वत्राता लक्ष्मीनाथो दिग्पालाः

सद्वदंपत्योः प्रेमात्यंतं कल्याणं कुर्वतु ॥ ७ ॥ देवं वंदे गोविंदं
विश्वेशं वेदानंतं तं गोपी गोपीतं खेलंतं राघालिङ्गैः शोभितं ॥
कालिंदीकल्लोले लोले तासामास्यं पश्यंतं वंदे वंदे पथ्यातोये गंगानीरं
विभ्रंतं ॥ ८ ॥ लक्ष्मीकांतो विश्वाधारो गोपीनाथो वैकुण्ठे शोभास्पद्भासा
स्तोष्णोषो विश्वेशो वै सर्वेषां ॥ सद्वित्तानं विद्याजिह्वः श्रीकांतो
गोपालेशः क्षीराब्धेर्नामातास्तद्विष्णुर्देव्यारिः श्रीसिद्धः ॥ ९ ॥
लक्ष्मीनाथं पापस्यान्तं मत्सं कूर्मं वाराहं सिंहाकारं स्वर्गं रामं कृष्णं
बौद्धाख्यं कल्की ॥ ईच्छाविष्णुं ध्यायं स्वात्यंतं वाचालै रुद्रं ब्रह्मा
द्यैर्देवैर्वंदे नित्यं मांगल्यार्थं स्तोतव्यं ॥ १० ॥ लक्ष्मीकांतं शुद्धानंदं
मेघश्यामं श्रीवत्साकं गोविंदं निलग्रीवं विश्वाराध्यं श्रीशंभुं ॥ देवं
श्रेष्ठं त्रैलोक्येशं पद्मावासं ब्रह्माणं एतान् वंदे सर्वत्रास्यं भूरिप्रिये
दंपत्योः ॥ ११ ॥ द्वारावत्यां विप्रेर्नित्यं स्तोतव्यं तत् श्रीमंतं भक्त्या
ईडये स्वस्थे नीरे स्नात्वा तीरे गोमत्याः ॥ लक्ष्मीनाथं विष्णुदेवं वंदे-
ऽनंतं गोविंदं वारं वारं विश्वाधारं सारं सारं संसारं ॥ १२ ॥ कुंभा-
र्धाकारं ताम्रं पात्रं मूले छिद्रं कुर्यात् स्वस्थे तोये कुंडे न्यस्तेस्तस्मिन्
पूर्णे नाडिः स्यात् स्थूलपत्वादेयं स्यात् भद्रा षष्टिर्योज्या रात्री
षष्टिर्वर्णाः सर्वे दीर्घाः श्लोकोयंवा तत् षष्ठ्याः ॥ १३ ॥ गौरीकांतं
गंगाधारं लोकाधीशं कैलाशे रम्यावासं कालस्यांतं कर्पूरामं भस्मोदभू-
तांगं ध्येयं देवं भीमं भर्गं सर्वं रौद्राख्यं नित्यं नौमि प्रालेयांसोस्त्वेकं
बिंबं विभ्रंतं ॥ १४ ॥ नीलग्रीवो देवा श्रेयाः प्रीतिं देयादन्योन्यं
यस्यार्धा भृभृत् कन्यां निरभ्रातीं क्रीडंती ॥ बालश्चंद्रोऽलंकारो कंठे-
हारो भोगीन्द्रो गंगानिर्मल्ये भाले नेत्रे ज्योतिर्दीप्तिर्दंपत्योः ॥ १५ ॥
लीलारंगभ्रंगश्रेणि रंगद्वेषी कल्याणी वाणी रूपा स्तुत्या नित्यानंदा

ऽनंदासश्रेणी ॥ सद्यो दद्यात् विद्यालक्ष्मी माद्या मेघश्रीरूपाद्या द्विषा
 दुर्गा दुर्गा गर्गादिभ्यो नावद्य ॥ १६ ॥ देवात्मानं विश्वेशं लोका-
 लोकं सुष्ठोकं लोकाराध्यं नैकाकारं नीरे जातं मार्तण्डं शान्त्यै
 शान्त्यै चित्त्यं चित्त्यं वंदेहं वारीजायाः पत्योर्दिव्यं तेजः श्रीशं प्रीत्यै
 सप्ताश्वं सूर्य ॥ १७ ॥ आदौ गोत्रं शुद्धं शीलं सामर्थ्यं दिद्यावित्तं
 प्राधान्यं ज्ञातिश्रेष्ठं सर्वाङ्गानां ऽवार्धक्यं च ॥ वीक्ष्यामुप्यं सामुद्रै-
 श्रिन्हैः प्राधान्यैः संयुक्तं नोदूरं नोऽसुरं भर्तारं स्त्री युञ्ज्यात् ॥ १८ ॥
 नासन्नं नक्षीणं नोदुष्टं नोविताढ्यं नैकस्थानस्थं वृत्याहीनं क्लीबं
 काणं कुब्जं पंगु ॥ पातित्यैर्दोषैः पुष्टं हीनाङ्गं गोत्राभ्यां षष्ठं
 पित्रोर्हित्वा कांताश्रेयार्थं कांतं शश्वत् जह्यात् ॥ १९ ॥ तद्वत्-
 कांतानां गोत्रे मातुर्गोत्रे पिङ्गानिर्वृता सामुद्रैश्चिन्हैर्युक्ता नोशीलान्या
 कर्तव्या ॥ नोलंबोष्ठी नोपिगाक्षी नोहीनाङ्गा सक्रोधा सलग्न-
 भ्रूकेशार्धा भ्रात्रा हीना नात्रग्राह्या ॥ २० ॥ पाणिग्राहः श्रीमार्तण्डे
 कौवेरीप्राप्ते फालगुणे मीनं हित्वा तद्वद्वेषं चैत्रे पौषे कृष्णेऽर्धे
 वैशाखे ज्येष्ठेऽप्याषाढाद्ये त्र्यंशेऽर्कस्थेऽप्यादित्ये श्रेष्ठः प्रोक्तः स्त्रीणां
 मुख्यैर्भूमिदेवैः ॥ २१ ॥ आद्ये सार्धे द्वे वर्षे जन्मार्हा स्त्रीणां शुद्धी दाता
 स्वामी सोमो पश्चादगंधर्वस्तासां नाथेन ॥ त्वां शुद्ध्यं पाणीं यच्छती
 तस्मान् भुञ्जन्वन्हेस्वामिस्त्वं सर्वां संप्राप्ता दत्ता भर्तुर्भोग्या ॥ २२ ॥
 जन्मान्होष्टाब्दः शुद्धा गौरीनाम्नी गौरीतुलया दातुर्देया भर्तुर्भोग्या
 स्वर्गता तस्याः पश्चात् रोहिण्याख्या गोभिर्वर्षेर्दिग्भिः कन्या स्यात्तां
 दत्वा सर्वेषां दानानां पुण्यं दातुः प्रोक्तं ॥ ३ ॥ एवं पूर्वामन्हः
 शुद्धिं संलक्ष्याथो लग्ने शुद्ध्यर्थत्वं मध्यान्हं यावत् घसं शस्तं कृत्वा
 रात्रीमध्याह्नं रात्रौ नाज्यौ द्वे हित्वा कृष्णां पाणिग्राहे ग्राह्या षष्ठे

प्राधान्यात् सूर्यास्तात् गृहणीयात् ॥ २४ ॥ संध्यालग्नं शस्तं स्यादस्तं-
कीर्णानां वैवाह्यार्थं पंचांगैः शुद्धं यावत् खेटो रेणुमुख्या ॥ दीनं
पंचांगाद्यं शुद्धं मूर्त्यऽष्टारिस्थं चन्द्रं हित्वा केश्रिद्धिभैः भौमोवज्र्या
शुक्रोष्टारिस्थः ॥ २५ ॥ घातुषष्ठीष्टारम्यां वाणीमुख्यं यंत्रं शासं
लग्नं दद्यात् कुंडे निक्षिप्यैनां श्रेयः संपूर्णा प्रीतिमायुः पुत्रान् सौभाग्यं
वित्तं पूर्णं मिष्टं चान्नं कीर्तिः कुर्याद् दंपत्योः ॥ २६ ॥ श्री देवक्याः
पुत्रं गोपीकांतं रामं श्यामं पीते वस्त्रे खड्गे शंखे चक्रे पद्मे कौमो-
दिक्यां ॥ अभ्यासे महान्तारं दैत्यानामर्थोपेतारं राजिश्यंते त्रैलोक्या-
धीशं तं सौख्यार्थं वंदेहं ॥ २७ ॥ दद्याद्दंपत्योः कल्याणं मूर्तिः सर्वे
सत्त्वं सारंगे गोपीनेत्रे प्रीत्यै कांता निश्चिता यस्याः ॥ वामांगे
संलग्नं शृंगीराजत् विद्युत् वल्ली वा मेघे वा कालिंदीतोयेहं श्रीशं वंदे
॥ २८ ॥ सावित्रीशो लक्ष्मीकांतो गौरीनाथो दिक्पालो विश्वेशः
पूषाचंद्रो भौमः सौम्यो वाणीभर्ता ॥ शुक्रः क्रोडो राहुः केतु-
र्नक्षत्रैरश्विन्याद्यैः कामं मोक्षं धर्मं चार्थं यच्छंत्येते दंपत्योः ॥ २९ ॥
इंद्राणींद्रे लक्ष्मीकृष्णे आदित्ये चंद्रे रोहिण्याग्रे ब्रह्मासावित्र्यै कल्याणं
कुर्वतु रुद्राणिभैः ॥ कृष्णापार्थे सीतारामे कामे प्रीतिं गंगांभोधौ यद्वत्
तद्वत् कन्याभर्त्रोः कांतेशं भागीरथ्याः ॥ ३० ॥ एवं वध्वोर्भव्या-
ऽभव्येश्चिन्हैर्वीक्ष्यं संघायाथो संतानार्थं मेलाध्याये मैत्रीमालक्ष्येत् ॥
नाडीवेधं रक्षो मर्त्यं षट्काण्डं यन्मर्त्यो योनी मैत्री तारातिस्रो बाणाः-
सप्ताख्यास्त्याज्याः ॥ ३१ ॥ वित्तं रिप्फं गोबाणं वदयावश्यं राशीनां वै
कूटल्यं दंपत्योः सर्वा मैत्रीं शुद्धां संचित्या ॥ मेलाध्यायेऽध्याये
चान्ये योगाः प्रोक्तास्तांस्तत् पश्यं पाणिग्राहे पत्याप्तौ पाणिं संपी-
ज्यात् ॥ ३२ ॥ ब्राह्मो दैवार्शः प्राजापत्याश्चत्वारोऽहः पुण्याः पुण्यैः

प्राज्ञैः पूर्वेः पुंभिः प्रोक्तास्तेनो सप्त ॥ त्रिधनान् त्रिस्त्रिधनान् त्रीद्दि-
धनान् त्रीन्वस्थानान् प्रत्येकं श्रेण्या पुण्यैः पूर्वान् पापान् पातुं पुष्टा
॥ ३३ ॥ तै चत्वारः पुण्ये देशे पुण्ये काले पुण्येऽन्दि प्राप्ते प्राबः
कन्यां समुप्या तां तस्मै दद्यात् ॥ देवे दाक्षिण्या मार्गे गोयुग्मं दत्त्वा
प्राजापत्ये धर्मो वा संगे सालंकारां गां दत्त्वा श्रेयः स्यात् ॥ ३४ ॥
दृष्ट्यादानात् कृत्वादौ गांधर्वोऽन्योन्यप्रेम्णा युद्धाद्देवारीणां कन्यां
शुद्धां प्रोन्मत्तां क्रोशंतीश्छद्मा दत्त्वा पैशाचः पापिष्ठो ह्येतेषां मायीनां
नोकालो नौलग्नं नोलग्नान्शाः प्रोक्ताः ॥ ३५ ॥ तज्ज्ञा पापाचाराः
अन्या येदुष्टास्ते जातिभ्रष्टाभिः प्रव्रज्जाभिः कांतानुष्णानुत्पश्यंतो ॥
अग्रे सर्वावस्थां स्त्रीनो पक्षे ब्रह्मादिस्तंबांत नैवध्याये सद्गते
क्षेसारः ॥ ३६ ॥ अथोद्भूतानां दैत्याऽदित्याचार्याच्छायावाणां
दिक्चंद्रान् घसं संक्रांते साम्यं सिंहे नीचे च क्रान्तेऽप्यत्रिंशेष्टां ॥ ३७ ॥
विद्धं दंपत्योर्नक्षत्रं दग्धं विद्धं क्रूरेणाक्रांतं क्रूरैर्मुक्तं नंदोर्भोग्यं निर्मुक्तं
चा ॥ षण्मासं राव्हाक्रांतं पंचोत्थातैर्भूमीदैवैर्यामोदभुतैर्जुष्टं भानोर्त्रि-
साख्यं स्वं जह्यात् ॥ ३८ ॥ सूते जायापत्यो राशीलग्ना दंघ राशी
भोगोलीवर्ज्य मासं घसं गच्छांतं तां ॥ तं पातं भद्रां किंस्तुघ्नं दर्श
दर्शांघं क्रूरे वारेन्दिहकालां होराख्यां स्वाजुराख्येद्युब्जेः ॥ ३९ ॥
न्यूनाधिक्यौ द्वौ मासौ नो शस्तौ दंपत्योर्लग्नं तावेतौ ॥ त्रीन्वारा-
नेको घसोप्यः स्पर्शं तद्वद्दारो वा घसां स्त्रीं त्वज्जह्यात् ॥ ४० ॥
केचिच्छिष्टाः पूर्वाचार्याः धिष्णानां वेधे नाडिवेधे स्वाजुरे खेटौ द्वौ
रेखेकं तूर्ये तूर्ये ॥ नाद्यं युग्मे त्र्याख्यं पादं वेधं जल्पतः प्रीतीलने
प्राज्ञा दैवज्ञां भव्यां शुद्धिं तंवदे ॥ ४१ ॥ येके योगाः नक्षत्रैर्घसै-
र्वैर्योगैर्यै प्रोक्ताः प्राज्ञैस्ते सर्वे भूणाद्यन्देशान् वंगानंगांस्त्य-

क्त्वा लग्नं प्राधान्यात् देशानां हित्वा मन्येषां ज्योतिर्विद्विर्निर्दोषं
 लग्नं ध्यायं देयं स्यात् ॥ ४२ ॥ त्रेवा गङ्गातो गोसंख्ये गोसंख्ये
 नक्षत्रांते संघे तूर्या तूर्या नाड्यो द्वेरिक्तां पूर्णति ॥ एकामेकां नाडीं
 तूर्ये तूर्ये लग्नस्यांते जन्मन्युद्वाहे नेष्टांस्तां दूरं शश्वत् जह्यात् ॥ ४३ ॥
 नाडीवेधे मृत्युकाराण्यश्विन्यादीनि स्त्रिणी स्थानारोप्या रेवत्यंता
 न्येवा वेधोपि सर्पाकारान्येवं भानिद्वारिण्या भर्तुर्मध्ये स्त्रीन्पश्चात्
 पुत्राद्यानां नृणां पत्नी नैवालोक्यात् ॥ ४४ ॥ रिप्फे नोवित्तं दिक्षष्टे
 नोपत्यं शत्रुनाथा राशीशान् हित्वा मित्रे केशान् वश्यान् शस्ता ॥
 ज्ञेवं सिंहं हित्वा मर्त्यानां श्यास्तेयोद्भूतास्तेषां भक्ष्याः सर्वे लिहित्वा
 सिंहस्यैवं वश्यामैत्रीं ॥ ४५ ॥ दे मारामादे मादेदे रारा मामा देरा
 देरारा मामादे रारामा देदेवो ॥ मा मर्त्यो रा रक्षो वत्ते दैवज्ञोक्ते
 श्रेष्ठाप्रीतिः स्वे स्वे मध्यो देमैवैरं देरेमारा मृत्युः ॥ ४६ ॥
 अश्वेभानाः साप्पाः साप्पाः श्वामार्जारो मेषोऽस्तु आखुर्गो काल्यो
 व्याघ्रः कालिसिंहो न्यकु मृगो श्वाकीशो बभ्रुकीशः सिंहोश्च सिंहो
 घेनुर्द्विपच्छागः क्रमात्येषां योनिवैरां दंपत्योर्भृत्येशानां श्रेष्ठाः गोवै
 व्याघ्रं कुंभीसिंहं वाजीशाल्योः श्वानैणं बभ्रुणीसपैर्बद्धं वैरं कीशानां
 मेखैश्च ॥ तद्वत् मार्जाराणां गौरीसुनोर्वाहैः सार्द्धं तद्वृत्येशानां
 मेखैरन्योन्यं वैरं शश्वद्वयं स्यात् ॥ ४७ ॥ आपार्थं येच्छेत्केन्द्रे
 सूतेस्तत्र सुखेद्वेदोस्ते तत्कालं सर्वं मैत्रिं प्राप्ताः संत्यो दंपत्योः ॥
 उद्वाहे श्रेष्ठां मैत्रीं कुर्युक्भृत्याधीशानां चैतत्कालं पत्नीं भर्तृशो
 मित्रे संख्याधिक्यां ॥ ४८ ॥ दैत्येन्द्राणां देवेन्द्रस्याप्याचार्यौ तौ द्वौ
 विप्रौ आदित्यश्चापुत्रौ द्वौ राजन्यौ तद्वच्चन्द्रो वैश्यः सौम्यः शूद्रः
 छायापुत्रो राहू संकीर्णा वर्णाः भर्तुः स्त्रीणां चासौ शश्वत् श्रेष्ठाः ॥ ५० ॥

वृश्चिककर्कौ मीनो विप्रो धन्वी मेषः सिंहः क्षत्रं कन्यानक्रो वृषगो
 वैश्यं ॥ मिथुनस्तूलो कुम्भस्त्रीन् शूद्रः पाणिगृह्णान्नोवर्णोत्कृष्टो
 नीचः पाणिं पीडयात् ॥९१॥ मूर्ता वाक्यार्काराब्जान् हित्वा षष्टे
 शुक्रेन्दुलग्नाधीशं क्षमापुत्रं हित्वा तौ द्वौ खेटेद्वौ त्याज्यौ ॥ रंघ्रे चंद्रो
 राजाचार्यात् शुक्रात् तान् सर्वान्स्ते हित्वा जीवाब्जौ तौ द्वौ धूने
 सामान्यौ लग्ने कुर्वित ॥९२॥ आये षट् कूरा खेटास्ते सर्वे तत्र श्रेष्ठा
 मार्तण्डच्छायापुत्रो रंघ्रे राहुर्लग्नं ध्रुवं ॥ हित्वा यस्तरेखायां शस्तं
 कूराक्रांतं त्यक्त्वा बंधो भंगस्तच्चंद्रो सौम्यक्षे साम्येक्षं ॥९३॥ सौम्या-
 खेटा भंगस्थाने चित्यं रेखायच्छत्येते पापाः सर्वे खेटा लामे श्रेष्ठा
 प्रोच्यन्ते ॥ छायापुत्रो नेष्टो रिष्के भृत्येभृत्ये शुक्रो व्योम्नि क्षमापुत्रो
 शिघ्रं बालघ्निं कन्यां कुर्यात् ॥ ९४ ॥ छायापुत्रे पुत्रघ्निं दैत्याचार्यो
 गौरी साध्वी पौष्णी स्वादाज्जीवस्याऽद्रष्ट्या नो कुर्यात् ॥ खेटानां
 रेखालग्न्ये तूर्याणां सौम्यानां सौम्याः पंचार्द्धानां बाढं श्रेष्ठाः श्रेष्ठ-
 दैवज्ञेर्ग्राह्याः ॥९५॥ एवञ्च रेखानां सौम्या पंचोर्द्धा शुद्धं खेटानां कृत्वा
 पश्चाच्छग्न्ये तेषां द्रष्टिं पापाः पापानां संचित्यं लग्नांशे शौर्युक्ता ॥९६॥
 मूर्तौ षष्टेरंघ्रे चंद्रो कन्याधनं तद्वत् कांतधनं भौमं क्रांतिसाम्यं तद्वत्
 कालीकाक्षं सर्वेषां वर्णा वर्णानां लोकालोकानां देशे देशे ग्रामे ग्रामे
 प्रज्ञास्तल्लग्नं यच्छति ॥९७॥ एवं लग्नं सांशं सांशधाधीशा सौम्या
 सौम्यैर्मिश्रः संस्थानस्थैर्विर्येणान्यं शुद्धं कृत्वा दंपत्योः ॥ पाणिग्राहार्थं
 बुध्वान्यैः सदैवज्ञैः पाटीं गुण्यां कार्द्वैः संभाव्यः कालः स्पष्टः कार्यः ॥
 ९८॥ गंगा सिंधूगौ काली गंगी रेवा कार्लिदी क्षिप्रा वेत्रा चर्मन्वत्यां
 गंडक्यां वेध्यां ख्याता मह्यां नद्यां हस्तं पादं क्रीडंतोन्यैः पुण्यै-
 स्तोयैः स्नात्वा दंपत्योराधिव्याधिदुःखं पापं छेदंतु ॥ ९९ ॥ इति ॥

द्विवेदी परशुरात्मजगन्नाथ शर्मा ।

સરસ્વતી વિક્રયમાંથી નફો નજ લેવો એ હમારો મુદ્દાલેખ છે.

(૧) **રુદ્રકલ્પદ્રુમ:** (રુદ્રમંત્રસહિત:) જેમાં પરિભાષા પરિચ્છેદ, પ્રયોગ પરિચ્છેદ, શાસ્ત્રાર્થ પરિચ્છેદ, અભિષેક પરિચ્છેદ, જપ પરિચ્છેદ, હોમ પરિચ્છેદ, એ ૭ પરિચ્છેદો, સંપૂર્ણ રીતે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યાં છે. ૧૬૫ પાંચસો નકલો બાકી છે, આજેજ મંગાવો નહીં તો જરૂર પસ્તાશો, રોયલ આદ પેશ પુસ્તક પૃષ્ઠ પાંચસો કિંમત ત્રણ રૂપીયા.

(૨) **મંત્રસારસમુચ્ચય:** (પુરુષર્વાવિધિસહિત:) જેમાં દરેક દેવોના મંત્રો સાધવાનો ક્રમ પ્રયોગ છે, મંત્ર શાસ્ત્રમાં આવેલા સરળ અને માંધો અંથ હજુ કોઈએ ૭પાઠ્યો નથી, ૬૬૫ પાંચસો નકલ બાકી છે. માટે આજેજ મંગાવો, પુસ્તક પૃષ્ઠ પાંચસો. કિંમત દોઢ રૂપીયો.

(૩) **આદ્યકૌમુદો** (મૃતકર્તિર્ણયમહિતા) જેમાં શ્રાદ્ધનો સંપૂર્ણ વિષય છે. આવૃત્તિ બીજી પુસ્તક પૃષ્ઠ ત્રણસો કિંમત ૧૬૫ એક રૂપીયો.

(૪) **આરતિકલ્પદ્રુમ:** (લઘુરૂપજ્ઞતીમહિત:) જેમાં પ્રથમ લઘુ-રૂપનો પ્રયોગ તમામ છે, આદ્ય દરેક દેવોની મળીને સવાસો આરતીઓનો સમાવેશ કરેલો છે. પુસ્તક પૃષ્ઠ ત્રણસો કિંમત આર આના.

(૫) **શાન્તિકલ્પદ્રુમ:** (વાસ્તુશાન્તિસહિત:) પુસ્તક પૃષ્ઠ ૨૦૦ કિં. દશ આ-

(૬) **વિષ્ણુયાગપદ્ધતિ:** (આવૃત્તિ ચોથી) પુસ્તક પૃષ્ઠ ૩૦૦ કિં. એક રૂપીયે

(૭) **વિવાહચંદ્રિકા** (આવૃત્તિ ત્રીજી) પુસ્તક પૃષ્ઠ ૨૦૦ કિં. આર આના

(૮) **દુર્ગાકલ્પદ્રુમ:** (આવૃત્તિ ત્રીજી) પુસ્તક પૃષ્ઠ ૫૦૦ કિં. દોઢ રૂપીયે.

સંવત ૧૯૮૪

દેવદિવાળી

શાસ્ત્રી જગન્નાથ પરશુરામ દ્વિવેદી.

૬૦ વાહીશળી બા, મું. મુરત.

